

Mara JOVANOVIĆ

**»WIR PACKEN, WIR AUSPACKEN...«
TRAGIČNA SUDBINA JEVREJA IZBEGLICA U ŠAPCU 1941.**

Senima onih koji su dali svoje živote u nadčovečanskoj borbi slobodoljubivih naroda protiv fašizma, najvećeg neprijatelja čovečanstva i slobode ljudske ličnosti.

BILO JE LETO 1939. godine. Mlin je već devet godina pun korova, krša od cigala i gvožđa. U utrobu mu je stigla i krovna konstrukcija od koje se zardali limeni pleh uvija na vetru i šuštanjem unosi strah u ljude. A sad po ceo dugi letnji dan, majstori popravljaju davno izgoreli i napušteni mlin, vlasništvo pokojnog Jakova Vukosavljevića, vinarskog trgovca, u ulici Janka Veselinovića broj 7 (sl. 1). Uzidan je i poljski klozet sa četiri kabine.

Prva kuća do mlina je dom pokojnog Vase »Andolije«, muzičara, a do nje je kuća gazda-Dušana Leskića, trgovca.

Priča se kako u mlin treba da se useli jedna grupa Jevreja, izbeglica iz Beča. Novost koja je izazvala veliku radoznalost. Majstori rade, a priče o predsedniku opštine kruže ulicom, pa i celim gradom. O novom predsedniku pronose se najprotivrečniji glasovi. Gospodin doktor prava Miodrag Petrović mnogo voli Jevreje, pa hoće da ih naseli u naš grad. Drugi se opet pitaju zar mu je malo šabačkih Jevreja, pa mu trebaju još i ovi koje niko nije hteo da primi u Jugoslaviji, jer su se ljudi bojali represalija Hitlerovih pristalica. Treći su pričali da on dobro poznaje Jevreje kao ljude, išao je zajedno s njima u školu, pa ih ceni, a naročito doktora Alfreda-Batu Koena, i ne može da ih ne primi.

Građani su osuđivali, a neki i odobravali ovaj Petrovićev postupak, a opštinski odbornici su se žalili Dragiši Cvetkoviću, tadašnjem predsedniku vlade Kraljevine Jugoslavije, na samovolju koja će se odraziti na građane i grad. Kao prvo isticali su ekonomski trenutak. Cene životnih namirnica skočiće kad se toliki ljudi koji imaju pare slegnu u grad koji je tada imao oko 16.000 stanovnika, a najjeftiniju pijacu u zemlji!

Zatim kruže priče da ti nesrećni ljudi mogu doneti zarazne bolesti, jer oni već duže vreme u Kladovu čekaju na šlepovima tranzitnu vizu od Rumunije kako bi preko Crnog mora stigli u Palestinu. Od Engleza nisu dobili dozvolu za useljenje u Palestinu, pošto je ona u to vreme bila pod protektoratom Engleske.

Posle pripajanja, anšlusa, Austrije Nemačkoj 1939. godine, negde početkom jeseni prispeli su šlepovi na đumruk. Reka od 1.300 ljudi, leđa povijenih pod teretom, gazi po prašini pored rabadžijskih kola natovarenih rancima i dobro upakovanim balama. Na balama sede deca, a pored kola idu ljudi i žene, pridržavajući decu da ne spadnu s kola koja su snažno truckala po turskoj kaldrmi, lagano se krećući prema Bairu. Oblak prašine se obavio oko njih. Izmešali su se ljudi, konji i kola. Ljudi beže od oluje, kiše, beže od sunca, beže od dušmana, od zla, beže od zveri koje su stavile okrvavljene šape na večite stradalnike još od Starog zaveta. Došli su bečki Jevreji u Šabac.

Stanovništvo naše male ulice u to vreme bilo je uglavnom dvojako: Srbi i Slovenci, a bilo je i Čigana i Rusa emigranata. Naša ulica je siromašna, ali u poštenju ovde nema siromašnih. Dve-tri kuće Slovenaca podigle su sebi bogomolju. Svi podjednako radoznali: stari i mladi, veliki i mali, izišli su na ulicu i, leđima oslonjeni o tarabe, razrogačenih očiju posmatrali grupe ljudi preplanulih i znojavih lica. Izgledaju kao da se ni na koga ne ljute, ili se to tako čini našim dobroćudnim i prostodušnim ženama koje su odevene u cicane haljine preko kojih su pripasale dobro uštirkanе i ispeglane kecelje. Na glavi povezane marame; boje prema godinama. Starije žene su nosile marame koje su imale crna polja s belim cvetićima ili bobicama, a mlađe su imale kosu očešljanu u pundu.

Pred mlinom vašar. Izmešala se bela i crna bosonoga deca. Radoznalo gledaju kako masa ljudi svih doba, od odojčadi u majčinom naručju do starijih, mirno, u redu, bez galame, sa svojim prtljagom lagano ulazi kroz kapiju u prostrano dvorište mlina, umorno seda na rance i nešto čeka.

Čudno je bilo ponašanje tih ljudi za sve one koji su ih posmatrali kroz čipkanu žičanu ogradu. Svak je bio spreman da ukaže gostoprimstvo strancima. Pošto su prošli mlin, neko od posmatrača glasno upita jednog starijeg brkatog rabadžiju: »Gde ćete?« On je odgovorio ljutito da ovu grupu vozi u Donji šor u žitarske magacine Drage Tošković i magacine Praške banke. Banka je imala filijalu u Šapcu, pa ih je prodala žitarskom trgovcu, Rihardu Frelihu jednom od najjačih akcionara banke koji je u to vreme živeo u Beogradu. Ovi magacini se nalaze na kraju Pop-Lukine ulice i već su bili pripremljeni za smeštaj.

Dobrodržeći čovek u kratkim pantalonama i gojzericama stajao je u dvorištu mlina i prozivao cele porodice, bračne parove, starije ljude, žene, mladiće i devojke. Na drvenim stepenicama na ulazu u mlin iz dvorišta stajao je razvodnik i na nemačkom objašnjavao koji sprat i koji krevet im je određen. U smiraj septembarskog sunca, u savršenom redu, smešteno je oko 500 duša, a potom je dvorište opustelo.

Eto, tako su Jevreji emigranti stigli u Šabac, nezapaženi i nezabeleženi čak ni u spisku izbeglica, ni uvezene robe grosističke firme »Ristić i Milošević« u Škulićevoj kući, dakle ni kao lica ni kao stvari. Živi, a nisu živi.

U prizemlju, koje je u stvari visoki parter, nalazili su se drveni kreveti na sprat. Sredinom duge i svetle prostorije nalazili su se stolovi. Garderoba izbeglica bila

je uglavnom spakovana u koferima koji su stajali ispod kreveta. Na istočnom zidu bilo je nešto napisano na hebrejskom jeziku. Nekoliko pejzaža ispod toga napisa predstavljali su glavni ukras. Odmah blizu glavnog ulaza u ovu prostoriju nalazila se velika peć napravljena od plehanog bureta. Čunak je bio proturen kroz prozor. Dim se retko kad izvijao sem kad je bilo veoma hladno. Drvenim stepenicama išlo se na prvi i drugi sprat. Patos je uvek bio oriban i čist. U celoj zgradi se nije ložilo. Jednom sam pitala mladića koga smo zvali Pupe zašto se prostorije ne greju. Odgovorio je da je kod njih lepo. Pitala sam se kako može biti lepo kad je unutra hladno. U želji da mi objasni njihove uslove života dodao je da je ovo dobro, jer može biti i gore. Čovek mora da se nauči i pripremi za ono najteže. Meni je to njegovo objašnjenje bilo neshvatljivo, jer sam bila devojčica i nisam poznavala surovosti života. Tek kasnije mi je bilo jasno zašto ti vredni ljudi nisu napravili nijedan dimnjak na mlinu.

Na sredini dvorišta nalazila se štala koju su Jevreji kasnije adaptirali za malu ambulantu. Levo i desno u pravcu kapije bili su nasloni pod kojima su se nalazile velike kace za šljive. Na kraju dvorišta nalazila se pecara sa rakijskim kazanima. Pecara je sada služila kao stolarska radionica. Nasred dvorišta bila je pumpa, a pored nje žalosna vrba.

Mlin je za mene bio ogromno živo slikarsko platno na kome je svaki žitelj, bez palete i kičice, slikao deo revolucije protiv neljudskog. Ovo široko platno revolucije pridobilo me je tužnom ljubavlju za čoveka koji se bori i strada.

Magacini na kraju Pop-Lukine ulice podignuti su pre prvog svetskog rata. Prva zgrada duga oko 15 metara, sa crnim gvozenim ulaznim vratima, povezana je s drugom sagrađenom na slovo »g«, koja je isto tako imala ulaz sa ulice. Zgrade su spojene jednim prolazom. Na svakih četiri-pet metara bili su prozorčići s gvozenim kopcima koji su otvarani da bi se pšenica bolje sušila. Magacini su namenski korišćeni sve do 1939. godine, a tada su u njih smeštene izbeglice. Ove velike prostorije, slabo osvetljene, s drvenim nosačima kroz sredinu, povezane su drvenim stepenicama sa međuspratom i potkrovljem (sl. 2).

U mlinu i magacinima-prihvatilištima nije bilo dovoljno životnog prostora, pa su ljudi postepeno počeli da napuštaju nužni smeštaj i da se nastanjuju po privatnim kućama u gradu. Neki su odlazili u okolna sela, u Veliku Vranjsku i Jevremovac. Ugledni domaćin Dragić Adamović, zemljoradnik iz Jevremovca, prihvatio je sedmoro stranaca i smestio ih u jednu sobu u svojoj kući. Ovo gostoprimstvo u rodbinskoj zadruzi govorilo je o velikom poverenju prema nepoznatim ljudima. Oni su to poverenje opravdali svojim držanjem i odnosom prema domaćinu i njegovima. Za vreme dok su živeli u Adamovićevoj kući nastojali su da im svojim radom pomognu u poljskim poslovima, zbog čega su ih domaćin i njegovi ukućani voleli i cenili. Jedan od ovih Jevreja bio je Sim krojač. Domaćin mu je dao na poslugu svoju mašinu i time mu omogućio da zaradi za život. Došljaci su govorili nemački, ali jezik nije bio prepreka za uspostavljanje prisnih međuljudskih odnosa. Oni koji su otišli u Veliku Vranjsku bili su smešteni u vili predsednika opštine.

Inače u prihvatilištima, Jevreji su se hranili kolektivno na kazanu. Dani su prolazili, a život i rad ljudi u mlinu, u velikoj mnogoljudnoj jevrejskoj porodici, odvijao se u savršenom redu kao u košnici, mada ih je bilo iz Nemačke, Poljske, Čehoslovačke i Austrije. U njih su komšije gledale sa čuđenjem. Među njima se ne zna ko je profesor, ko trgovac, ko stolar, lekar; kod njih se znalo šta, kad i gde ko radi.

U dvorištu, u bivšim mašinskim prostorijama mlina, bila je smeštena kuhinja. Hrana je spremana i deljena svakog dana. Oni koji su stanovali u mlinu: mladići, devojke i bračni parovi bez dece, bili su zaduženi da donose životne namirnice sa pijace, da čiste voće i povrće, pripremaju hranu, peru kazane i betonski patos u kuhinji. Sve te poslove radili su zajednički muškarci i žene.

Bair je oživeo. Sa svih strana Šapca — iz Donjeg šora, sa Kamička, iz Rabadžiluka, Šaninog šora — Jevreji su dolazili u mlin po hranu. Po kiši, snegu, suncu, vetru, kako bi ko pristigao, stao bi u red, uzimao hleb i hranu, odlazio u trpezariju, sedao za stolove, jeo bez reči, jer su se grupe stalno smenjivale. Neki su odnosili hranu u svoja prebivališta u gradu.

Jesen je podmakla, drva ponestalo. Nekoliko dana, prolaznici se vraćaju iz mlina sa hlebom u torbici i praznim porcijama. Jednog dana videsmo puno dvorište konjskih i volovskih zaprega natovarenih drvima. Red kola otegao se ispred mlina sve do naše kuće.

— Odakle vučete ta drva? — upitah jednog seljaka.

— Iz Dražine šume.

Nisam ga razumela, a on mi objasni:

— Iz Vranjske. Dražin sin Mile, predsednik opštine, pogodio je ljude iz sela koji su posekli oko hektar šume, a mi evo dovukli. Jesu li ovo Jevreji?

— Jesu — odgovorih.

— Znači, on je njima prodao. Drva su bukova, ali sirova, pa dok se ne osuše teže će goreti.

Svakodnevni susreti na ulci sa Jevrejima usloveli su međusobno pozdravljanje, bez obzira na godine starosti i poznanstvo. U početku smo se pozdravljali klimanjem glave, a kasnije na nemačkom. Kako je vreme odmicalo, tako su i naše komšije naučile da pozdrave ili odpozdrave na našem jeziku, s posebnim naglaskom koji je uvek bio praćen smeškom, jer su bar nešto naučili od dobrih suseda, kako su kasnije često govorili. U našoj ulici, svak im je sa istom ljubaznošću otpozdravljao. Videlo se da su zadovoljni, jer su uspeli da uspostave prve kontakte sa starosedecima.

— Vi gec? — u prolazu me je bojažljivo zapitala omanja crnomanjasta devojka. Zvala se Edita.

— Gut — odgovorila sam samo toliko, jer gotovo više nisam ni znala. Bilo mi je žao što sa Editom nisam duže razgovarala. Tešila sam samu sebe da ne znam nemački. A možda je ona želela da uči srpskohrvatski.

U toku oktobra i novembra, mnogi Jevreji već su se bili smestili po privatnim kućama u gradu. Život se smirivao u mlinu. Izbeglice su sklapale poznanstva i prijateljstva. Sećam se jedne vitke mlade žene koja je davala časove baleta mojoj školskoj drugarici. Sa njom je Olga Čalić spremila jednu baletsku tačku za sveto-savsku školsku priredbu. Neke gospođe Jevrejke odlazile su u takozvane bolje kuće u kojima je neko govorio nemački i vezle su goblene. Pričalo se da je pet-šest vezilja izvezlo *Tajnu večeru* za dva meseca.

Starije ljude sretala sam na ulici s knjigama koje su uzimali iz Šabačke čitaonice; uzimali su knjige na francuskom i nemačkom. Neki su obavezno odlazili u biblioteku da čitaju štampu na stranom jeziku kako bi bili u toku događaja.

Jevrejski mladići i devojke spremili su u februaru lepu priredbu u prostorijama oficirske menze u hotelu »Pariz«. Na priredbu su bili pozvani i mnogi ugledni Šapčani, a pričalo se da je prisustvovao i predsednik opštine sa suprugom. Lično sam znala devojku koja je veoma lepo pevala i svirala na gitari. Na ovoj priredbi imala je solo-tačku. Jevreji su imali mali orkestar u kome su uglavnom svirali mladići. Na programu je bila i baletska tačka. (Za ovu priredbu komponovana je pesma: »Wir packen, wir auspacken« koja je postala popularna u Šapcu.)

Jevrejin vajar izvajao je bistu predsednika opštine u znak zahvalnosti za brigu i naklonost koju im je pokazao posle dolaska u Šabac. Danas se ta bista čuva u predsednikovoj porodici.

Mladići su u jesen i proleće odlazili na »Mačvino« fudbalsko igralište na treninge; trojica su igrala u prvom timu »Mačve«. Jedan od njih je bio Kurt Hilkovec, »strelac koji je dao Zamori pet golova«, kako piše sportski novinar Ljubomir Vukadinović u svome članku iz 1967. godine »Sećanje na jednog fudbalera izuzetne klase«.

Uveče su mladići i devojke šetali na korzou i sklapali nova poznanstva. Odlazili su novim prijateljima kući. Često su mladi bili gosti u »Grandu«, tada hotelu do Okružnog suda. Tu su se hranili oni koji su imali novaca. Odlazili su i u bioskop. U toku 1940-41. godine, Jevreji su uzeli pod zakup preko 20 ari zemlje od pokojnog Pepike Rumle, mesara, i na njoj zasadili povrtnjak. U njemu su mnogo radili. Na to su se odlučili zato što se zemljište nalazilo u blizini. Trebalo je da pređu samo preko Bare da bi stigli do njega.

U to vreme, u srednjoj Evropi, Jevreji su jedino u Jugoslaviji mogli nesmetano da žive i rade, a u Šapcu sve do početka maja 1941. godine.

Ja sam išla u školu, a Muša je izučavala krojački zanat. Ona je bila drugo dete iz prvog braka železničara Milorada Stepanovića, zvanog Jarda, iz Janka Veselinovića ulice. Devojčica povisoka, mršava, plavokosa, bledunjavog lica i toplih zelenih očiju. Ako su oči prozori duše, onda se za nju moglo reći da je dobrodušna, uvek tiha, nasmejana i zadovoljna. Tog proleća je Muša stavila na desnu nogu bokvicu, zelen list koji raste u svakoj avliji. Zapitala sam je zašto je stavila bokvicu, a ona mi je odgovorila: »Zabolela me noga nazdravo.«

Kad je skinula list imala sam šta da vidim. Nije to bila ranica nego prava rana. Međutim, ona mi je rekla da je ne boli. Sedele smo na klupi ispred moje kuće i pričale. Tada je iz mlina naišao stariji gospodin. Bio je uredno odeven podšišan, obrijan, i nosio naočare. Pozdravio nas je na nemačkom, a mi smo otpozdravile. Zastao je prišao Muši, skinuo bokvicu, pogledao ranu i zavrteo glavom. Rekao je da sutra dođe u Ulicu popa Karana da joj previje nogu. Ja sam mu se zahvalila. Nije mi bilo lako da ga razumem i prevedem Muši, ali sam se nekako snašla. Kad je produžio u varoš, mi smo se pitale da li je stvarno lekar. Nama su se svi mogli predstaviti kako su želeli. Otkud da znam šta su radili u Beču. Muša se bojala, pa sam morala da je ubeđujem rekavši joj: »Zar ne osećaš da miriše na bolnicu?«

Sutradan je Muša sa svojom maćehom Andom, koja je bila retko dobra žena, otišla da potraži lekara u naznačenoj ulici; inače, ta ulica se i sada nalazi blizu bolnice. Anda se i danas seća tog jevrejskog lekara i sa puno zahvalnosti priča o njemu. Stanovao je sam u jednoj sobici kod neke starije žene. Gotovo dva meseca vodili smo Mušu svaki dan na previjanje. Anda mi je kasnije pričala: »Znaš, Maro, nije mi ni dinara naplatio! Toliko se taj jadni čovek zauzeo da spase Mušu, nikad mu ne mogu zaboraviti. Da nije njega bilo, ona bi sigurno ostala bez noge. Hvala mu i mrtvom od neba do zemlje. Prokleti bili Nemci što pobiše tolike ljude ni dužne!«

Ambulanta im je radila prema potrebama. Služila je i kao neka vrsta karantina da bi se suzbila eventualna epidemija, a takođe su u njoj vršene i operacije. Tu je operisan i Edo, pa smo Muša i ja otišle da ga obiđemo. Tamo smo našle našeg poznanika sa naočarima, sada u belom mantilu. Od čuda nisam mogla da verujem svojim očima šta su ovi vredni ljudi napravili od štale: unutra hirurški sto i orman za instrumente. U drugoj prostoriji tri kreveta sa belom posteljinom. Na jednom je ležao Edo. Pod obojen, sve čisto, sve se sija.

Pošto smo Edu predali ponude, poželela sam da pitam lekara šta je radio u Beču. Vrlo ljubazno je rekao da je hirurg, a sad leči samo svoje sunarodnike u teškim uslovima. Nastavio je priču o svojoj porodici. Žena i jedan sin su stigli u Palestinu. Stariji sin je iz Beča otišao u Švajcarsku, ali od njega nema nikakvih vesti. Potom je začutao. Mi smo shvatile da treba da idemo, a on nas je ispratio do vrata.

Doktor Berkverk je bio čovek uvek spreman da pomogne. Iz njegove ličnosti kao da je zračila neka magična moć. Ostala sam opčinjena; dočekao nas je kao stare znanice, mada smo se videli svega nekoliko puta. Znalo se da je on izlečio Muši

nogu, pa se u ulici pričalo samo o jevrejskom doktoru. Ljudi postaju jedni drugima najbliži rod u nevolji. Kad god je nekome bila potrebna lekarska pomoć mogli smo je dobiti od njega. A on je bio uvek u poslu. Mada mu je budućnost bila neizvesna kao i egzistencija, on se stalno družio s knjigom i usavršavao svoje znanje iz medicine da bi što bolje mogao pomoći ljudima. Imao je široko poznavanje sveta i života, a želim dodati i to da je znao tri jezika: nemački, engleski i francuski. Čnilo mi se da mu je u to vreme pitanje njegovog ličnog života bilo na poslednjem mestu. Želim da istina o tome čoveku i svima onima s kojima je delio istu sudbinu prodre i do pojedinačne svesti čovekove i do kolektivne svesti čočanstva. Doktor mi je postao vrlo blizak. Volela sam njegov mir kojim prilazi ljudima i životu, i njegovo veliko i rečito ćutanje i dobru reč kazanu za čoveka.

Tokom 1940. i 1941. godine otišla su dva transporta Jevreja u Palestinu. U prvom su bila deca i majke, a ispraćen je sa železničke stanice. Prisustvovala sam ispraćaju, ali ne znam da li bolnijem i težem ili srećnijem i radosnijem. Sećam se da su kroz prozor putničkog vagona III klase virile glavice i ručice, mašući onima koji ostaju. Okamenjena gomila sveta stajala je zanemela, a voz je polako promicao. Pored mene je stajao čovek i brisao suze. Pitala sam se da li žali za svojim ili žali sebe što ostaje?

Posle nekoliko dana, u mlin su pristizali Jevreji koji su stanovali u gradu privatno. Život se i dalje odvijao bez velikih potresa, mada su bol i tuga bili prisutni. Tokom februara je još jedan transport otišao za Palestinu. To su uglavnom bili stariji ljudi i bolesni, pa je postojala bojazan da mnogi neće izdržati put. Za prvi transport se sigurno znalo da je stigao, a drugi, koji je krenuo preko Bugarske, ukrcao se u brod na Crnom moru, ali su ga torpedovali Nemci.

Međutim, bilo je slučajeva da su neki pojedinačno napuštali prihvatilište u mlinu. To je na primer učinio doktor Jozef Vinter, češki Jevrejin negde iz Južne Moravske, koji je studirao pravo na Karlovom univerzitetu i bio advokat u Mjelnjiku. U Šapcu se upoznao s pokojnim slikarom Čalićem i njegovom suprugom Čehinjom. Bio je veoma obrazovan i kulturnan, a kako je perfektno govorio češki, često je posećivao porodicu Čalić pošto je nerado govorio nemački. Plav, grgurave kose, onizeg rasta, nosio je naočare, inače veoma tih, odmeren.

O njegovom bekstvu pričala mi je Olga. On je jedini uspeo da ilegalno ode iz mlina. Jednog jesenjeg dana 1940. godine, doktor Vinter došao je kod Čalićevih i našao profesora samog kod kuće. Zamolio je pozajmicu veće sume novca, što dotad nije nikad činio. U to vreme je profesor i slikar Stevan Čalić dobro stajao materijalno jer je radio ikonostas u crkvi sela Klenka. U dogovoru sa suprugom dao je Vinteru veću sumu novca ne znajući zašto mu je potreban, ali je posumnjao da doktor ima mogućnosti da pobjegne u Palestinu.

Kasnije se ispostavilo da je Vinter preko rabina u Rumi stupio u vezu s nekim monahom iz jednog fruškogorskog manastira, pa dalje preko srpskih manastira sti-

gao u Grčku, odakle se prebacio u Tursku. Odatle se javio prijatelju koji je živeo u mlinu, a taj prijatelj je potom obavestio porodicu Čalić. Posle izvesnog vremena, nekoliko prijatelja doktora Vintera, koji su znali za njegovo drugovanje s profesorom Čalićem, obratili su se Čaliću da i njima pomogne u bekstvu. Međutim, profesor im sem novca nije mogao pružiti drugu pomoć, pošto nije znao kojim je kanalom doktor Vinter uspeo da pobjegne.

Prilikom odlaska, doktor Vinter je ostavio svoj kofer sa stvarima kod rabina iz Rume uz objašnjenje da će se uskoro vratiti po njega. Kad je prošlo nekoliko dana a on se nikako nije vraćao, rabin je došao u šabačku policiju i prijavio njegov nestanak. Desilo se pukim slučajem da je Jarmila Čalić bila prisutna kad je šef policije Kujundžić u razgovoru s jednim agentom o slučaju doktora Vintera rekao da Vintera ne treba više tražiti. Jarmila Čalić bila je srećna što je sa mužem uspela da pomogne bar jednom od mnogih jadnih i nesrećnih ljudi.

Dovoljno je samo započeti priču o bečkim Jevrejima, pa će se svaki stariji Šapčanin prisjetiti one situacije u kojoj je prvi put upoznao ljude pune vere u ono što dolazi, u svetlija jutra, u propast tiranije i zla bez obzira na to kako se ono zove: fašizam, antisemitizam, nacizam.

Kad je 27. marta 1941. godine reka gimnazijalaca u znak protesta formirala povorku, demonstranti su krenuli prema fabrici »Zorka«. Pri kraju Donjeg šora, ispred magacina u kojima su živeli Jevreji, u povorku su se uključili njihovi mladići i devojke. Za tren oka je napadnuta fabrička stambena zgrada u kojoj su živeli sa svojim porodicama stručnjaci Nemci, zaposleni u fabrici. Gotovo svi prozori su porazbijani. Neke dame su kroz prozor mahale belim maramicama. Kad je stigla policija, demonstranti su se razbežali po donjošorskom groblju.

Kući sam se vratila preko groblja i železničke pruge. Pred mlinom sam videla grupu jevrejskih mladića i devojaka. Encl Dojč, koga smo zvali Zoran, prišao mi je i čestitao; on je inače sasvim lepo govorio srpskohrvatski.

— Bravo! Ne dajte se! Sad je jasno otkuda mi ovde!

Zatim još nekoliko koraka i bila sam u svome dvorištu. Moja majka, prebledela od straha, samo reče:

— Da nisi i ti lupala prozore? Dobro da te neko nije pogodio kamenicom u glavu! Eto rata, kuku meni, zar i treći da doživim?! Dokle ću kućiti i raskućivati?!

Ručala sam, oprala sudove i brzo izišla na ulicu. Pred mlinom ona ista grupa. Ja se smejem, a oni zamišljeni.

— Šta vam je? Šta ste se okamenili? Jeste li ručali?

Niko mi ništa ne odgovori. Junačeći se kao pravi borac, rekoh im da idu na ručak i da ne strahuju ni od čega. U to ugledah moga oca, pa brzo natrag u dvorište. Kad je stigao majka ga upita:

— Crni Dušane, šta je ovo?

— Zlo! — odgovori moj otac tužno i zamišljeno, pa se obrati meni: — Ako nemaš posla, ne idi u varoš! Mobilizacija, vojska ne zna kuda će. Evo, izišlo vanredno izdanje *Pravde*. U celoj zemlji nezadovoljstvo, Beograd je na nogama, svi protestuju. U ovim teškim i preteškim trenucima čini mi se da su Jevreji najbolje shvatili šta nam se sprema.

Dode i nedelja 6. aprila 1941. godine. Moj otac pusti po običaju radio rano ujutru. »Pažnja, pažnja! Nemački avioni bombarduju Beograd!« začuh obaveštenje. Skočih iz kreveta. Prosto ne verujem svojim ušima. Glas spikera podrhtava. Moj otac, reklo bi se, mirno i hladnokrvno reče majci:

— Šta ćemo sa decom? — I odmah predloži da koliko sutra napustimo kuću i povučemo se kod prijatelja u selo, u Vranjsku, kod čika Aleksića. — Neće ovo dugo trajati. Nemačka je jako naoružana, a kod nas je rasulo u zemlji.

Potom sam izišla na ulicu i videla da se okuplja svet ispod prozora Branka Petrovića; on otvori prozor i pusti radio da se čuje na ulici. Svakih pet minuta, spiker je javljao o bombardovanju Beograda. Neko reče da je Beograd otvoren grad, pa ga Nemci zato tako dugo bombarduju. Naši Jevreji, uglavnom mladići, čas odu u mlin, čas se opet vrate. Svi čute, reklo bi se da niko i ne diše. Negde oko podne, svet se povukao, a već pred veče počeo se čitave porodice da napuštaju svoja ognjišta i da odlaze u bežaniju. I neki mladići iz mlina su otišli nekuda. Upitaše jednoga kuda će, a on reče da će s našom vojskom, pa dokle stignu. I mama i ja smo krenule u bežaniju.

Docnije smo se dogovorile koja će ići da obiđe kuću, pa je odluka pala da to bude ja. Nikad neću zaboraviti 13. april 1941. godine! Čim sam ušla u grad ugledala sam Nemce na motociklima, u zelenim uniformama i šlemovima. Bojala sam se da ih pogledam, samo pružih korak, pa u centar varoši. Nigde žive duše. Od buke motora zaglunuše mi uši. Kod »Minjona«, prodavnice obuće preko puta kafane »Pariz«, izlog razbijen. Ovo je propast, pomislih, pa brzo požurih kući. Bair nem, čuti kao okovan, nigde nikog živog. Odahnula sam tek kad sam stigla u našu ulicu. Pred čika-Brankovom kućom sedi čika Jova Radosavljević, invalid iz prvog svet-skog rata.

Brzo sam ušla u naše dvorište, zatim u kuću. Sve je na svome mestu. Zatim sam izišla na terasu i videla neku veliku gužvu na železničkoj stanici. Izišla sam ponovo na ulicu i srela jednu ženu sa džakom na leđima. Pozovem je i upitam šta se dešava, a ona mi reče da svi pljačkaju: Cigani, seljaci, sirotinja, čak i gazde.

Neka odem na stanicu da vidim sama. Priđem bliže. Nepoznat svet promiče pored vagona, ispred vagona, penje se u vagone. Opšta gurnjava. Nekako sam uspela da se probijem do magacina. Čuje se samo vika i psovka. Po zemlji, ispred i ispod vagona prosuti pirinač, pšenica, kukuruz. Malo dalje razbacane cipele, trube šarenog materijala, ne znam čega i koga tu sve nije bilo. Opšti grabež. Ne zna se šta ko grabi i trpa u džakove. Iz jednog bureta od zejtina vire neke dečje noge. Požurim prema naslonu pored koga je stajalo bure, kad neka devojčica s loncem grabi zejtin sa dna bureta. Povučem je za noge i jedva nekako izvučem. Ko zna šta bi se sa njom desilo da joj nisam pritekla u pomoć.

Vratila sam se kući. Nekoliko mladića Jevreja stajalo je i posmatralo preko žičane ograde našu propast i sramotu. Upitala sam ih zašto i oni ne odu i ne uzmu pirinač iz prvih vagona. Oni su me tako prezrivo i ponosno pogledali da sam pocrvenela od stida. U tom trenutku je iz mene progovorila mržnja prema Nemcima, pa im rekoh: »Bolje uzmite vi nego Nemci.« Kao po komandi odmahnuše rukom. Mada u teškoj situaciji, ipak nisu hteli da prisvoje tuđe, čime su pokazali svoje ljudsko dostojanstvo. Ma šta se pravite važni! — pomislim u sebi. Okrenem se i odem prema vagonu u kome su bile vreće sa pirinčem. Popnem se u vagon i izbacim dve vreće, pa jednu po jednu, vukući ih po zemlji, jedva nekako dovučem pred njih i ostavim. Ljuta što mi nisu pomogli, okrenem se i odem kući. Još jednom pogledam zgrade po dvorištu i odlučim da se vratim u selo po majku. Oni i dalje stoje naslonjeni na ogradu. Gledaju blede i izgubljeni, ali džakova nema. Prođoh pored njih kad me neko viknu po imenu. Okrenem se. Stolar, čika Josif, Jevrejin, samo reče: »Mara, danke!«

Uz put sam sretala Šapčane iz Livada kako vuku pune vreće. Savili se pod tereotom do crne zemlje. Nikog ništa ne pitam, jer znam šta vuku i odakle.

Mama je jedva dočekala da se vratim. Ispričah joj o svemu, o Nemcima da su stigli u Šabac, o onome što sam videla. Ona nato reče da je to uvek tako — nekom rat, nekom brat.

Taj ratni vihor donese i 10. maj 1941. godine. Iz bežanije smo se vratili kućama. U mlinu mnogo manje mladih ljudi. Nije prošlo više od 15 do 20 dana od ulaska Nemaca u grad i uspostavljanja okupacione vlasti, a za predsednika opštine je postavljen Branko Petrović, žitelj naše ulice i dotle činovnik u šabačkoj banci »Košnica«.

Dakle toga 10. maja stigao je u mlin nemački oficir u pratnji dva vojnika. Svi smo se uplašili šta će biti. Posmatrala sam iz dvorišta. Ubrzo su izišli zajedno sa svim Jevrejima iz mlina. Postrojili su ih u vrstu, okrenute leđima prema meni. Nemački oficir je stao pred stroj i nešto govorio. Posle nekoliko minuta, vojnik je predao neki paket starijem Jevrejinu, a ovaj ga razmotao i počeo iz njega deliti svima žute trake. Kad je i poslednji u stroju primio traku, oficir je otišao iz mlina sa svojom pratnjom. Čim su zamakli, otrčala sam u dvorište i zbunjeno, bez reči gledala u ljude. Prišla mi je jedna grupa prijatelja i pokazala trake na kojima je pisalo

»Jude«. Jedva sam nekako uspela da upitam šta je to. Oni su ćutali, oborene glave, bez reči ulazili u mlin. Mladić koga smo zvali Zoran baci traku na zemlju i počeo je gaziti s besom i suzama. Gotovo svi su se povukli u mlin. Suočena sa stvarnošću, zanemela sam i otišla. Sećam se dobro da se Zoran više nikad nije pojavio na ulici sa trakom, niti je izlazio u varoš. Bio je često i gladan, ali nije hteo da ode ni do prijatelja kod kojih je stanovao na Kamičku.

Okolo mene se okupiše Cigani, moje komšije. Ispričah im o tom strašnom prizoru i onako, više za sebe rekoh: »Hitler je poludeo, ali ga svi slepo slušaju.« Cigančica Milka, lepa devojčica samouvereno reče: »Nas će štititi naš čika Branko! On je predsednik opštine. Ne bojimo se mi Nemaca!« Međutim, posle mesec dana, i Cigani su bili pozvani u opštinu. Kad su se vratili kućama, pričali su kroz suze da im je neki činovnik pročitao nemačku naredbu kojom im se ograničava kretanje po gradu. Policijski čas za njih i Jevreje kraći je nego za ostale građane. Sa trakama na rukama mogu se kretati po gradu od 7 do 18 časova. Na pijaci mogu pazariti posle 11 časova. Odmah nekako posle toga, po gradu su izlepljene plakate-obaveštenja sa gotovo istim tekstom. Predviđene su i kazne za nepoštovanje naredbe: prinudan rad.

Cigani i Jevreji su bili podjednako obespravljani. Ciganima je 19. juna zabranjeno da sviraju po šabačkim kafanama, a lekarima i zanatlijama Jevrejima naređeno je da prestanu da rade. Takva naredba bila je izlepljena i na kapiji mlina na nemačkom i srpskohrvatskom jeziku.

U mlinu se inače ne puši dimnjak. Ono malo zaliha nije dugo trajalo, pa su Jevreji više gladni nego siti. Ona dva džaka pirinča koja sam prenela iz vagona, sad su im dobrodošla. Počinju da prodaju nakit i odeću da bi se prehranili. Nikad ne mogu zaboraviti ovo: jedna Jevrejka je iskoristila priliku da mi preko ograde mlina pokaže očuvanu, gotovo novu bundu i da me zapita znam li nekoga kome može da je proda. Nisam znala ni vrednost bunde, ni kome bi je mogla prodati, ali sam joj na njeno navaljivanje preporučila neke uglednije i bogatije porodice. Sad se gotovo svako snalazio kako je znao i umeo da bi se prehranio. Stolar Josif je pravio divne drvene sandale sa četiri kaiša — »apostolke«. On ih je tako vešto pravio da se drveni đon gotovo nije čuo pri hod. Mnoge su žene išle po kućama da šiju. Plaćanje je bilo uglavnom u naturi i nešto u novcu. Za njih je bilo važno da se ishrane, jer za novac i onako nisu imali šta da kupe ni u radnjama niti na pijaci. Nemci su po radnjama sve pokupovali za svoj novac i u paketima poslali u Nemačku. Oni su gotovo odmah zaveli štednju, u prvom redu životnih namirnica: hleba, mesa, soli i šećera. U pekarama se prodavao hleb od brašna koje se zahtelo; u kasapnicama nije bilo mesa. Seljaci su retko dolazili na pijacu i prodavali nešto malo voća i povrća. Za ishranu interniraca starao se, kao i ranije, njihov odbor. Vrstu i količinu namirnica nabavljali su sami koliko su uspevali da kupe na pijaci posle 11 časova. Ukoliko su nešto nabavljali u radnjama, račune su im ovravali Nemci, pa je tek tada vršena isplata. O Jevrejima se uglavnom starao Savez jevrejskih opština sa sedištem u Rumi.

Jevreji su iz pekara dovozili na kolicima proju u dugim plehovima; bila je sva ispućala, nikakva. Izjutra su primali po jednu kutlaču nedovoljno zaslađenog čaja, a za ručak i večeru oko četvrt litra nekakve supe sa ponekim listom kupusa ili malo krompira, ili pasulj skuvan na vodi bez zaprške sa po nekoliko zrna. Hrana je bila loša, ali se oni nisu nikad žalili; ćutali su i trpeli. Ponekad sam nekom od njih pružila parće hleba, šolju mleka ili komad sira. Nudili su da plate, ali moja majka nije htela ni da ćuje. Veoma sam im često kupovala hleb za njihov novac. Bili su neobićno zahvalni za usluge koje sam im ćinila.

Proleće miriše. Mladi internirci naglo stare. Svaki dan na licu jedna bora više. A srce mlado. Reć je o jednoj nežnoj ljubavi dvoje mladih. Oni se sreću u ćasu koji obićno nazivamo zakasnelim, kad iza ostaje tako mnogo, a ispred je tako malo. Rastanak je dakle neminovan. Ali mada je odlućen razumom, uslediće posle jednog tragićnog dana. Približava se dan kad će naši Jevreji napustiti dosadašnje prebivalište. Valjda je to kazna za ukradene trenutke nenadane sreće. Ona će neminovno stići dvoje zaljubljenih. Svako od njih dvoje nastaviće da živi, ali s jednom ranom više, ranom koja se nikad neće zaceliti. Sentimentalna ljubavna prića, ali ne plaćljiva kakve su onda bile u modi. Pre bi se reklo — jednostavna i potrebna, u kojoj naroćito Rudi ispoljava razumevanje. Na ogradi je osvanulo olovkom nacrtano srce probodeno strelicom, a u njemu dva slova: RD, kao potvrda nedorećene ljubavi...

Kraj jula. Jevreji su se spakovali. Sutra će ih Nemci iz mlina i magacina prebaciti kamionima u logor na Savu. Mladost ulice dogovorila se da priredi svojim prijateljima neku vrstu oproštaja, i to da rastanak bude bez suza. Letnje veće tiho i mirno, puno išćekivanja. Ako zlikovci Nemci naiđu, povući ćemo se svi u dvorišta

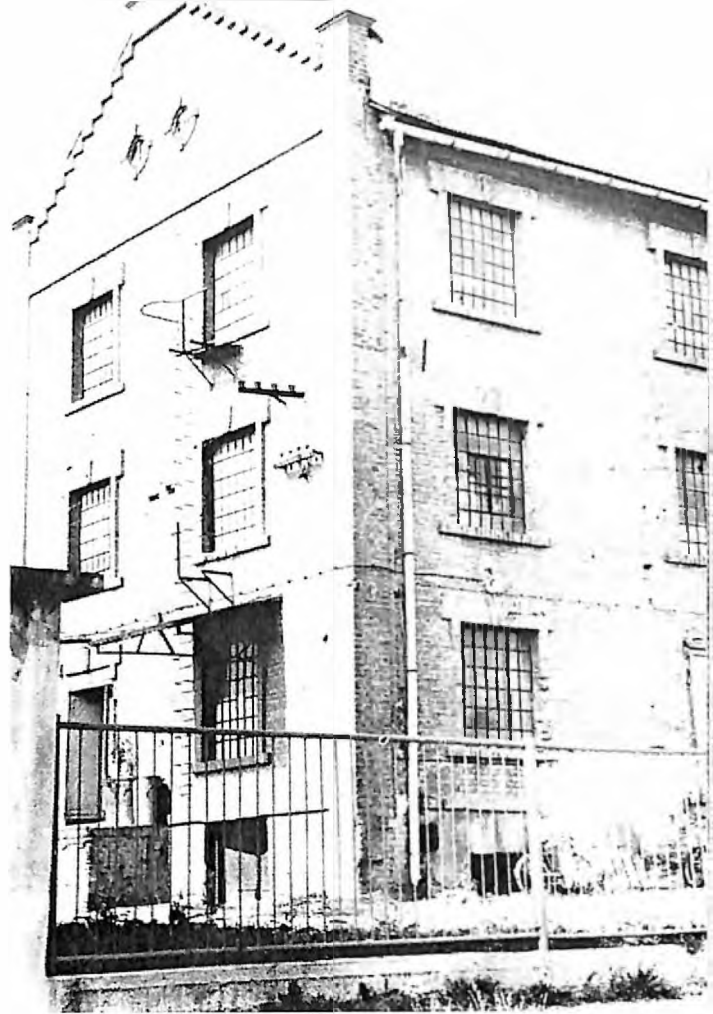
Svećano odeveni za ovu priliku i ovo vreme, mladići, devojke i deca naći će se pred mojom kapijom na klupi. Devojke sede, mladići stoje. Tu su Laza i Nikola sa violinama: tiho sviraju, a ruke im drhte. Zvuk violina razleže se kroz nemu i pustu ulicu. Razleže se setna pesma *Teško mi je zaboravit tebe*. Peva Spomenka, a svi je mi tiho pratimo. Ćitav hor. Ređaju se sentimentalne i rodoljubive pesme *Kreće se lađa francuska, Tamo daleko... i Vesel'mo se, drugovi, uz tu ćašu vina, ovaj život ne traje hiljadu godina*. Krpe dogorevaju, dim guši, a komarci beže.

Veliki i potresni događaji ponesu ljude. Okupacija koja je tu, okružuje i nas i njih, određuje naše postupke, ostavlja nam u presudnim trenucima veoma malo izbora. Krišom sam savetovala Zoranu da mladići pobegnu u šumu i da se bore sa našima, jer svaki od njih je sposoban da nosi pušku.

— Ne mogu. Sve će naše streljati ukoliko se ne zateknemo svi na broju, a Nemci znaju po spisku taćno koliko nas ima.

— Ko im je dao spiskove? — upitah.

1. Mlin u ulici Janka Veselinovića u Šapcu, u kome su bile smeštene jevrejske izbeglice

2. Zgrada magacina iz Pop-Lukine ulice u Šapcu, gde su bile smeštene jevrejske izbeglice

Пише: Љубомир Вукадиновић

СЕЋАЊЕ НА ЈЕДНОГ ФУДБАЛЕРА ИЗУЗЕТНЕ КЛАСЕ

СТРЕЛАЦ КОЈИ ЈЕ ДАО ЗАМОРИ ПЕТ ГОЛОВА

Иако је био најбољи фудбалер у Немачкој, Курт Хилковец није играо у репрезентацији зато што је био Јеврејин

Тим шабачке Мачве на једном тренингу 1939. године. Четврти слева на десно Курт Хилковец, тренер и играч, велики ас који никад није стекао светску славу

ДВЕ СМРТИ су у своје време узбудиле фудбалски свет.

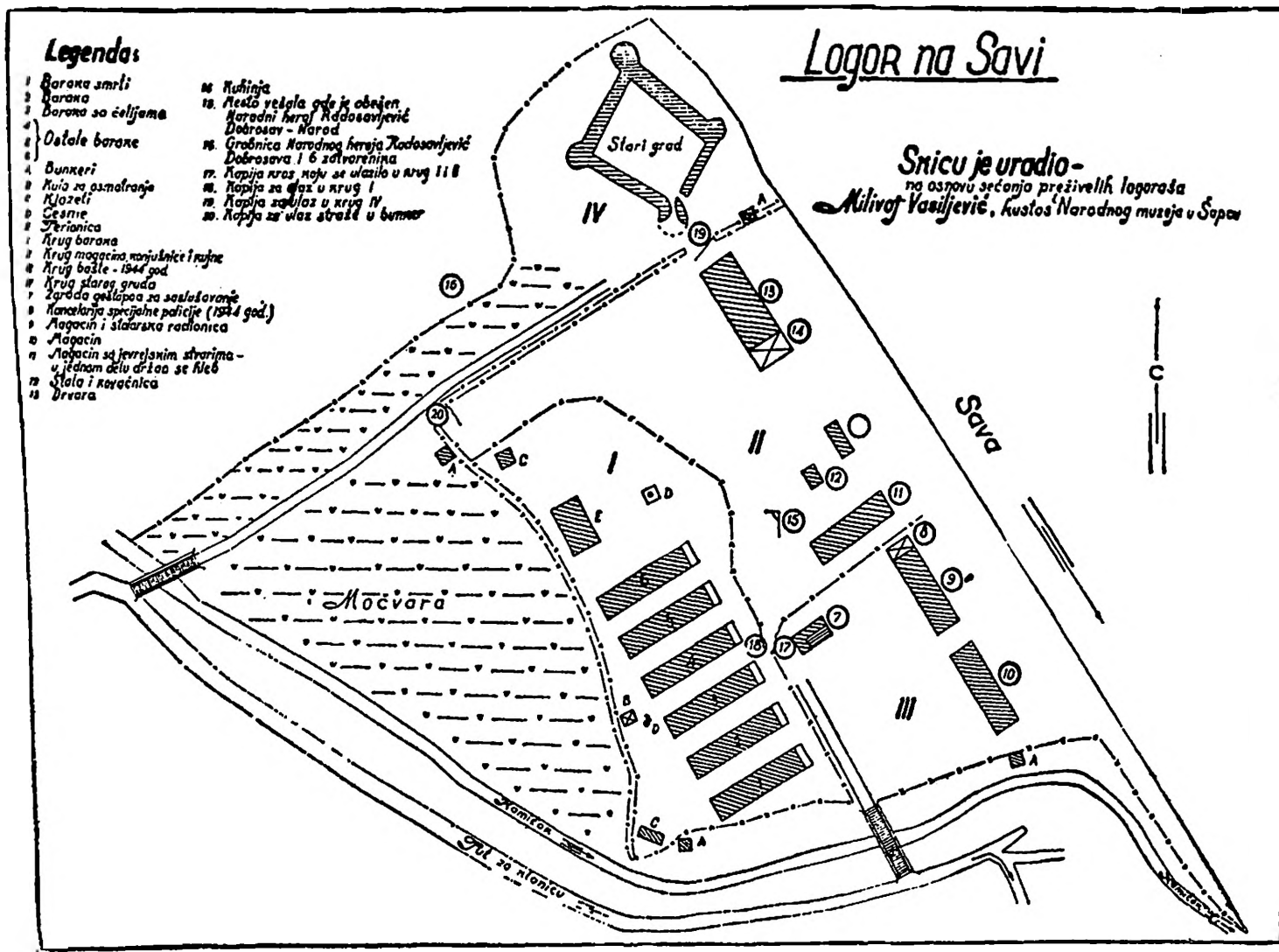
Матијас Синделар, најславније име аустријског фудбала, нађен је мртав једног јутра у стану своје веренице Јеврејке, јануара месеца 1939. године. Отровали су се гасом за осветљење.

Курт Хилковец стрељан је из немачких пушака 1941. године у селу Засавици код Подрињске Митровице.

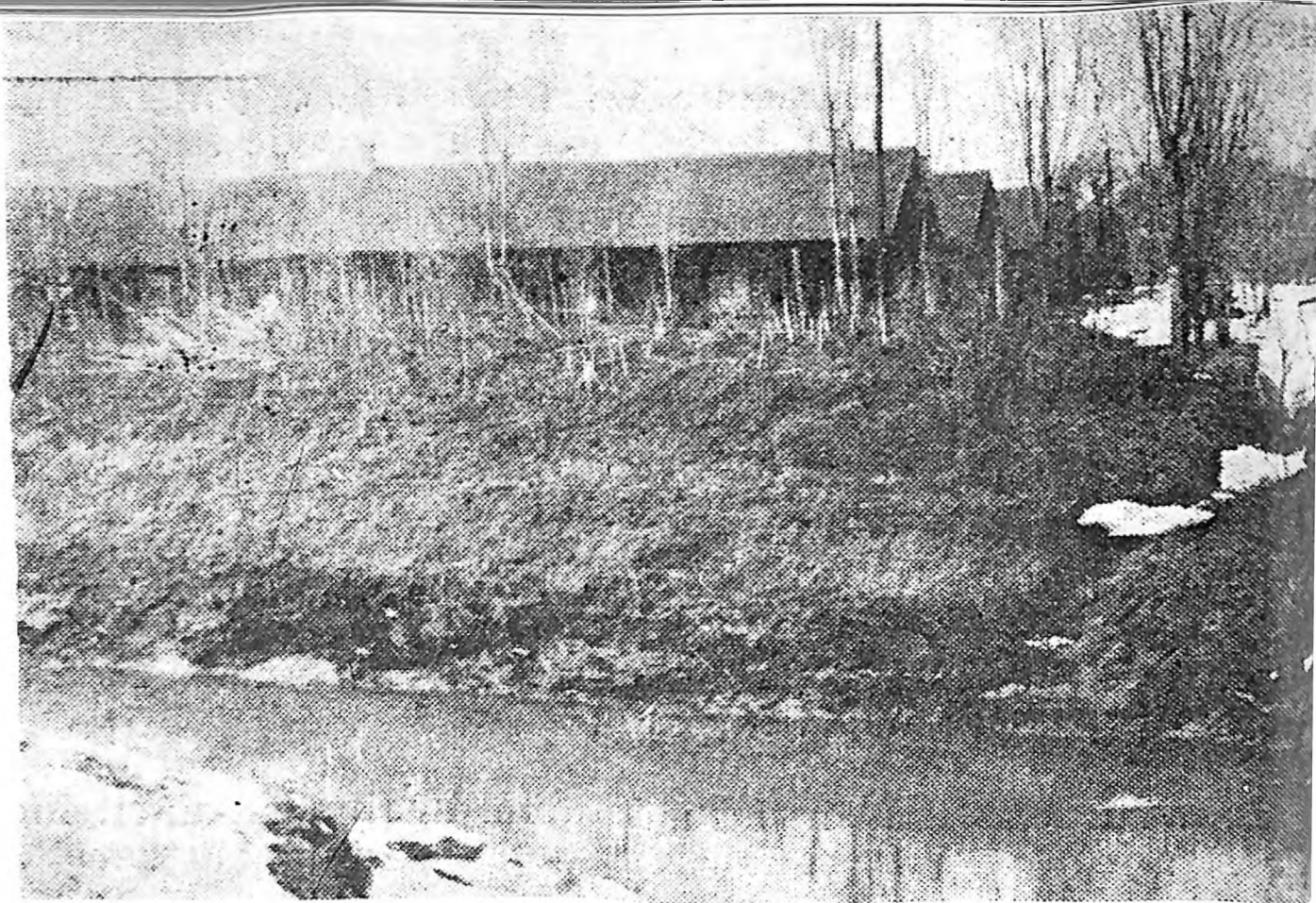
Ово је једна од најтужнијих фудбалских прича, мало позната, али дирљива прича о једном великом фудбалеру који није стекао европску фудбалску славу и поред тога што је по својим способностима био дорастао најистакнутијим асовима на међународној фудбалској арени.

Шапчани су са симпатијама прихватили избеглице из Немачке и Аустрије. Хилковец је врло брзо стекао велики број пријатеља. Фудбал стиче нова познанства и зближује људе. Мачва је у то време имала врло млад тим, у коме су играли врло даровити фудбалери. Били су веома борбени, залагали се. Поново је наишла једна генерација која је обећавала да шабачком фудбалу поврати стару славу.

Хилковец је прихватио позив да води бригу о младом тиму Мачве. Он је био изврстан тренер, али је и одлично играо, мада је имао 37 година. Проћелав, врло темпераментан, живахан, експлозиван, он се истичао дриблингом и

Skica logora na Savi kod Šapca. Skica Milivoja Vasiljevića, urađena na osnovu sećanja preživelih logoraša

3. Barake u logoru na Savi kod Šapca
snimak iz 1944 godine

4. Dr Haim Koen, obešen o električni
stub ispred zgrade Narodne banke u
Šapcu 20. avgusta 1941. godine

5. Sakupljanje žrtava sa šabačkih ulica 1941. godine

6. Jevreji i Cigani pred streljanje u Zasavici

Grupa jevrejskih izbeglica snimljena na brodu u Kladovu 1939. godine.

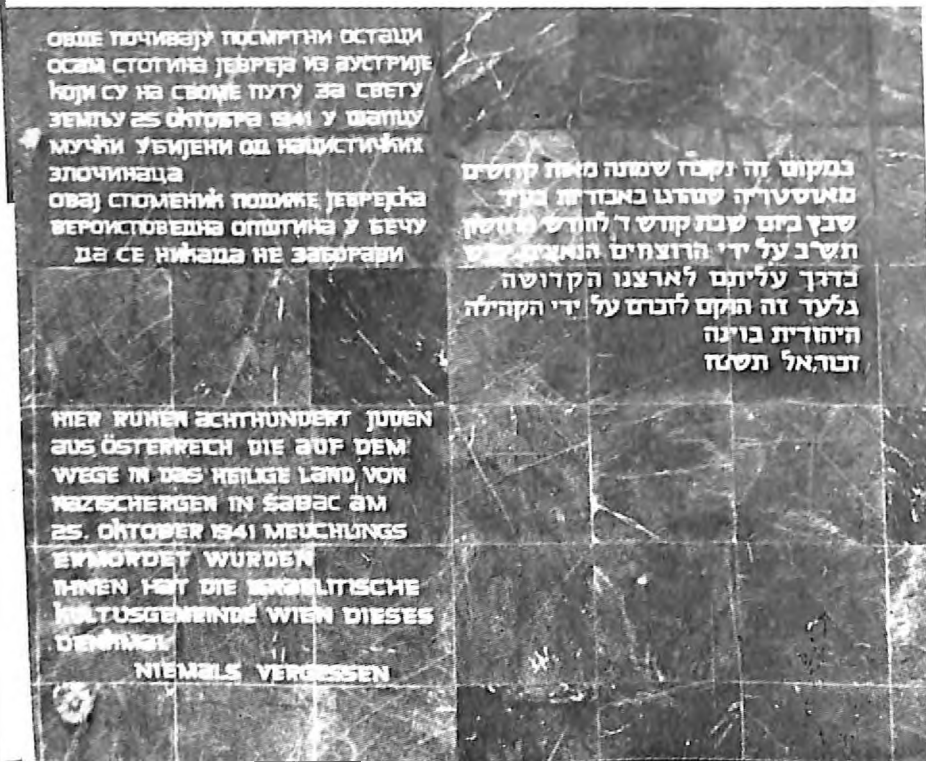

Ekshumacija žrtava iz Zasavice 1959. godine. Molitvu čita hazan Zoltan Beinhauer.

7. Spomenik žrtvama iz Zasavice na jevrejskom groblju u Beogradu

8. Natpis sa spomenika žrtvama iz Zasavice na jevrejskom groblju u Beogradu

ОВДЕ ПОЧИВАЈУ ПОСМРТНИ ОСТАЦИ
 ОСАМ СТОТИНА ЈЕВРЕЈА ИЗ АУСТРИЈЕ
 КОЈИ СУ НА СВОЈЕ ПУТУ ЗА СВЕТУ
 ЗЕМЉУ 25. ОКТОБРА 1941. У ОПАШУ
 МУЉИ УБИЈЕНИ ОД НАЦИСТИЧКИХ
 ЗЛОЧИНАЦА
 ОВАЈ СПОМЕНИК ПОДИЖЕ ЈЕВРЕЈСКА
 ВЕРОИСТОВЕРНА ОПШТИНА У БЕЧУ
 ДА СЕ НИКАДА НЕ ЗАБОРАВИ

במקום זה נקברה שמונה מאות קורבנים
 מאוסטריה שנסגו באכזרית ביד
 שבץ ביום שבת קודש לוחש לזמן
 תשיב על ידי הרוצחים הנאצים
 כדרך עלייתם לארצנו הקדושה
 גלעד זה תקים לזכרם על ידי הקהילה
 היהודית בווינה
 זכוראל תשנ"א

HERE RESTE ACHTHUNDERT JUDEN
 AUS ÖSTERREICH DIE AUF DEM
 WEGE IN DAS HEILIGE LAND VON
 NAZISCHERGEN IN SABAC AM
 25. OKTOBER 1941 MÜCHUNGS
 ERMORDET WURDEN
 IHNEN HAT DIE ISRAELITISCHE
 KÖNIGSGEMEINDE WIEN DIESES
 DENKMA
 NIEMALS VERGESSEN

— Naša jevrejska uprava. Znaš, Maro, mi smo se svi u ovoj situaciji opredelili za najteži put koji je jedino ispravan. Ko pođe tim putem, postaje junak.

Takav je bio i ostao životni put bečkih Jevreja: studenta Encla, prerano uozbiljenog i uvek željnog znanja; trgovca Eda, obdarenog i osećajnog; fabričkog radnika Rudija, poletnog, vedrog, a ipak romantičarski zanesenog. Na rastanku sa ovim mladićima, od kojih je svaki na svoj način bio jednostavan, spontan i srdačan, verovatno bi malo ko od nas osetio u njima još i herojske kvalitete. A ko bi još mogao i da nasluti koliko se junaštva, snage i požrtvovanja krije u starijim ljudima i ženama iz mlina?

Sutradan ujutro stiglo je pred mlin nekoliko kamiona sa naoružanim Nemcima. Vojnici hitro iskočiše iz kamiona, a jedan, valjda neki podoficir, odsečnim korakom uđe u mlin. Ne potraja dugo, a Jevreji počеше da iznose slamarice i krevete i da toware u kamione. Na posletku, mlađi i snažniji muškarci utovariše stolove i kazan u poslednji kamion. Žene i ljudi, okamenjeni, sa rancima na leđima, stoje i čekaju da krenu peške u logor. Stisak ruku. Suze same teku. To je nešto što je jače od nas, komšija. Svi smo potišteni. Sada je 500 ljudi manje u ulici. Nemci gledaju. Neka gledaju. Niko od nas nije se na to osvrtao.

Jevreji su zanevek napustili mlin. Ostalo je oplakano zdanje do dan-danas, a na njemu nema obeležja da su u njemu živeli i radili bečki Jevreji.

U istom danu, 1.107 Jevreja postadoše prvi logoraši u logoru na Savi. A taj logor je formiran na desnoj obali Save, tamo gde su pre rata bile vojne barake. Interirci su uredili šest drvenih baraka da bi se nekako smestili u njih. Pod u barakama bio je od zemlje, a prozorska stakla polupana, pa su Jevreji prikucali daske. Ceo prostor na kome su se nalazile barake ograđen je bodljikavom žicom.

Barake su bile duge četrdeset pet, a široke deset metara. Svaka je imala dva glavna ulaza: jedan na severoistočnoj, drugi na jugozapadnoj strani. Spolja se ulazilo u mali hodnik, iz njega u dve velike sobe. I na drugoj strani je bio isti raspored. Pored glavnih ulaza, svaka baraka je imala i dva sporedna sa bočnih strana. Na sredini barake, pred ulazima, podignuta je mala nastrešnica. Stepenicama se penjalo na trem, a iz njega se na dvojna vrata ulazilo u dve sobe koje međusobno nisu bile povezane. Svaka baraka je imala svoju nenapisanu oznaku: prva, druga, treća, četvrta, peta, šesta. U četiri barake bili su smešteni bečki Jevreji, a u dve šabački, i to posebno muškarci, posebno žene sa decom.

Sve ove barake su porušene, kao i most na jugoistočnoj strani. Nestali su nemi svedoči. Ostala je samo česma, arterski bunar, na sredini bivšeg logora.

U logor se ulazilo sa dve strane: sa jugozapadne i sa jugoistočne. Prvi most preko Kamička služio je za prelaz nemačkih oficira i vozila, a drugi, drveni pokretni most, za prelaz logoraša. Pored oba mosta stajala je nemačka straža. Kroz sredinu logora vodio je put do logorske uprave. S druge strane puta, bliže Savi,

nalazilo se više zgrada u kojima su pre rata bili smešteni pontonski čamci. U prvoj zgradi do rečice Kamičak, Nemci su držali opljačkane jevrejske stvari. U zgradi do nje bila je smeštena kuhinja u kojoj su Jevrejke spremale oskudnu hranu. U trećoj zgradi bile su vešernica i radionica u kojoj su radili Jevreji zanatlije. S desne strane puta od drvenog pokretnog mosta, Jevreji su po naređenju uprave logora prekopali zemlju i zasadili jesenje povrće (sl. 3).

Inače, Jevreji su u grupama odlazili na prinudni rad u gradu. U internatu Učiteljske škole, zadužbini Stane M. Milovanović, Nemci su imali svoju bolnicu. U bolničkim prostorijama, u Krajskomandi (koja je bila smeštena u hotelu »Zeleni venac«), u Feldkomandi (zgrada današnjeg Sekretarijata za unutrašnje poslove), u nemačkoj kasarni smeštenoj u »Zelenoj školi«, po privatnim kućama u kojima su stanovali nemački oficiri, Jevrejke su radile najgrublje poslove: ribale podove, brisale prozore i održavale sanitarne uređaje. Muškarci su prevlačili nameštaj iz jednog u drugo nemačko nadleštvo, i to sve ručno. Jednog dana srela sam čika-Josifa, stolara. Tvrdo radničko lice izbrazdano dubokim borama, ali hrabro i plemenito. Išao je po gradu u sva nemačka nadleštva, sa trakom na ruci i prskalicom na leđima, i hlornim krečom dezinfikovao klozete. Sreli smo se kad se vraćao iz varoši preko železničke stanice u logor. Neopaženo i na brzinu, na lošem srpskohrvatskom jeziku, ispričao mi je da mu je žena bolesna i da leži u logoru. Čušnula sam mu u ruku paklo cigareta i šibicu, jer nisam ništa drugo imala uza se.

Bespomoćnost Jevreja u sprovođenju nacističkog genocida ostavila je neizbrisiva sećanja. Idući ulicama porobljenog grada, u grupama, sa žutim trakama, bez stražara, Jevreji su nosili ljubav za taj grad, drvorede, prolaznike koji se usuđuju da im gledaju u oči ne plašeći se fašista u zelenim uniformama na čijim je opsaćima pisalo »Bog je s nama«, ali umesto srca imali su kamen u grudima.

Kupala sam se u blizini logora iza »Mačvinog« kupatila koje je bilo određeno samo za Nemce i folksdojčere. Kako su bili gadni! Crvena koža sa žutim pegama po rukama i leđima, riđa kosa, zle oči, uhranjeni, a svi oko njih gledaju. Svaki je nosio oko vrata lančić sa metalnom pločicom koja je dostizala do grudi. Jedni se kupaju i rashlađuju u vodi, a drugi sede pod tremom za stolovima i piju hladne špricere. Pevaju, ali ne razumem reči; sećam se još samo refrena — Lili Marlen. Nisam mogla ni da ih gledam, ni da ih slušam.

Ne potraje dugo, a iz vode iziđoše moji drugovi Jevreji, moje komšije i prijatelji. Strašno sam se obradovala. A kako i ne bih: ovo je bio prvi susret posle njihovog odlaska iz mlina. Na moje pitanje otkuda oni, Encl mi je rekao da toga dana nisu išli na rad, pa su se njih trojica dogovorili da krijući doplivaju do nas, misleći da su došli i ostali naši drugovi i drugarice. Morali su da se kriju zato što im je zabranjeno da se kupaju. O boravku u mlinu govorili su kao o lepim i sretnim danima, a sada im je strašno. Hrana užasna, ni proje nema svakog dana. Mnogo rade. Po celu noć pretovaraju teške džakove. Dalje kaže: »Naređeno nam je da niko ne sme pasti sa džakom u vodu. Ko to »namerno« učini biće streljan na licu

mesta, jer ako se vlažna pšenica naspe u šlep proklijaće do Nemačke, a to je onda otvorena sabotaža. Za jednu noć ispraznili smo sve rezerve koje su se zatele u mlinu. Sad znaš kako nam je!»

Nešto kasnije stigli su i ostali: Muša, Vera, Laza i Nikola. Svima je bilo drago kad su ugledali svoje prijatelje. Mi smo se kupali svakog lepog dana, a oni su retko kad imali priliku da pobegnu iz logora i da nam se pridruže. A nije im bilo lako da se krišom vrate u logor.

Pucnji u noći između 20. i 21. avgusta stravično su odjeknuli. Skočila sam iz postelje i otvorila prozor da bolje čujem odakle dolazi pucnjava. Majka je već bila budna. Ona me potera natrag u krevet rečima: »Hajde leži! Ko zna ko je noćas platio glavom. Možda su taoci? Zar jedan Nemačac vredi više od sto Srba? Čija li će majka zakukati? Ko zna? U ratu sve majke crnu vunu predu. Dušmani su to« — završi majka svoj monolog, a potom je uhvati neko čudno drhtanje.

Pre zore bili smo svi budni: otac, majka i ja. Nikud ne smemo iz dvorišta jer je još mrak. Nikad da svane. Najzad se na kapiji oglasi Joka. Požurivala me je da idemo po hleb, inače će se razgrabiti ako zakasnimo.

Joka, Muša i ja brzo krenemo preko Bare i jevrejske bašte pravo u pekaru Dušana Leskića. Noge nam mokre od rose, a pred zoru je padala i kiša. Žurimo i ne osećamo hladnoću. Hleb je prodavan u dvorištu pred radionicom. Dok smo stajale u redu za hleb, jedna žena je ispričala da su Nemci noćas izveli iz kuće doktora Boru Tirića i ubili ga s leđa kod arterskog bunara, na Maloj pijaci (danas je tu soliter fabrike »Zorka«). Nismo mogle verovati u takvu grozotu, ali kad smo se našle na ulici, videle smo da jedan čovek leži u krvi na kockastoj kaldrmi, a malo dalje još jedan.

Požurile smo se kući stravično uplašene. Nekako po inerciji smo krenule prema centru grada. A tamo nove strahote. Kod Narodne banke dvojica starijih Jevreja interniraca vuku ubijenog i krvavog čoveka po trotoaru prema električnom gvozdenom stubu kraj kojega su stajala druga dva Jevreja i oko stuba vezivala debeo konopac. Okrenule smo glavu, jer nismo više mogle da gledamo. Međutim, preko puta Zemljoradničke zadruge ležao je u krvi neki mladić u koporanu i čakširama.

Idemo dalje. Opet mrtvi i opet Jevreji stoje kraj njih. Kao da se sa užasom pitaju: kako izvršiti taj strašni čin? Kako obesiti ubijenog, i ko će smoći snage da to učini? Jednoj žrtvi stavljena je omča oko vrata, a ostatak konopca leži u krvi. Prolaznici žure oborene glave, a žene brišu suze kao i nas tri. Svuda samo užas. Nema reči kojima bi se to viđenje moglo ispričati. Taj dan je bio dan opšte žalosti i nemog protesta u gradu.

Već oko podne tačno se znalo ko je ubijen i obešen: doktor Bora Tirić i abadžija Milutin Jovanović izvedeni noću iz kuće; doktor Alfred-Bata Koen, iz vile Miodraga Petrovića u Vranjskoj doteran u Okružni zatvor, a odatle izveden i ubijen (sl. 4);

žitarski trgovac Rista Ukropina izveden iz kuće; na Bairu su platili glavom zemljoradnici Milutin Petrović, Milutin Misojčić, Milorad Misojčić, Nikola Perić, Dragoljub Dabić i Velimir Dukić.

Sutradan, 22. avgusta Jevreji su one iste leševe koje su samo dan ranije vešali morali da pokupe sa šabačkih ulica i da utovare na opštinska kola kojima se vuklo đubre (sl. 5). Kola su prošla našom ulicom, a iz njih su virila bosa žuta stopala, čakšire, koporan, ili žuta stegnuta pesnica streljanog mladića. Kola su išla polako kao prava pogrebna kola, samo za kolima nema uplakanih i u crno zavijenih majki, očeva, žena, braće, sestara i dece, nego ih prate Jevreji sa lopatama. Nije bilo žive duše koja nije oplakala i mrtve u kolima i žive za kolima. Ubijene su sahranili u zajedničku raku na donjošorskom groblju.

Istog dana posle podne okupili smo se ponovo na plaži. Prepričavali smo ono što se desilo u toku dana. Najpotresniji je razgovor sa Zoranom, koji sav očajan kaže za sebe da je još živ, ali se posle krvavog prinudnog rada oseća kao mrtav. On je još pod strašnim utiskom onoga što je morao da radi — da veša mrtve ljude. Toliko je bio uzrujan i nesrećan da se umalo nije srušio; pridržala sam ga u poslednjem trenutku. Kad se najzad malo pribrao, počeo je nešto smirenije da priča o dolasku šabačkih Jevreja u logor: »Ima ih šezdeset tri. Nemci su ih smestili u petu baraku, pošto su ih prethodno pretresli i oduzeli im sve što je imalo vrednost: novac, posteljno rublje, garderobu i hranu. Krojač Melamed je već prve noći oslepeo od bola i nalazi se u teškom duševnom stanju. Doktor Ruso i naši lekari Berkverk i Markus pružili su mu pomoć koliko su mogli. Svi su očajni. Ne mogu da shvate i da se pomire sa tim da su morali u logor i pored toga što im je imovina opljačkana i što su Nemcima dali još oko pola miliona dinara. Što se tiče žena, Nemci im ne daju mira. Ako ne peru vojničko rublje, onda ga krpe, prišivaju dugmađ, ili peru posteljni veš iz bolnice. Ne vade ruke iz korita. Za dan operu po sto čaršava! Sve su se mnogo promenile i omršavele.«

To je bilo naše poslednje viđenje. Junaku sa granice života poželega sam da ga sunce greje.

Život je jurio između zlokobnih žica u logoru, u prisustvu šmajsera nabijenih mecima bržim od svakog bega. U tom beznadu, ipak ih je grejala nada da će ukoliko prežive biti tri puta više sunca u slobodi koju svi očekujemo.

Početak septembra. Govori se da su partizani nadomak grada. Nemci nigde ne mrdaju, ne prave izlete u okolna sela i ne vraćaju se sa opljačkanim guskama i patkama. Voz Šabac—Koviljača ne saobraća. Železničari pričaju da su partizani zauzeli Loznicu i Banju Koviljaču. Ne čuje se pisak lokomotive, meni tako drag. Železnička stanica opustela; samo je nekoliko »klasa« postavljeno na kolosek izvan stanice, prema fabrici »Zorka«. Belogardejci čuvaju stražu.

Napad partizana očekivan je svakog dana. »Zelena škola« puna je Nemaca umesto da je puna dece, kako je želeo doktor Andra Jovanović u svome zaveštanju. Ne-

mački stražari pred školom ne dozvoljavaju vodonošama da se zadržavaju na arterskom bunaru.

Uoči 21. septembra sedeli smo na klupi pred mojom kućom i prisećali se kako su seljaci prošle godine terali stoku našim sokakom na vašar. »Gospojinski vašar« u Šapcu bio je nadaleko čuven. Uoči Male Gospođe, gotovo u svakoj kući pravljena je velika gozba. A sada nema ništa. Ovce ne bleje, govoda ne riču, prasci ne skiče u kolima. Šabac opasan žicom. Na svim prilazima gradu bunkeri, veliki kolutovi bodljikave žice, nemački stražari. Niko ne može ni u grad ni iz grada. Blokada. Čeka se čas. Misli se na partizane, na oslobođenje, na pune pekare hleba, bakalnice prepune čokolade i bombona, na pitu i štrudlu na stolu, na pasulj s rebrima u loncu. Sve to predstavlja samo prošlost.

Okupacioni dnevni list *Novo vreme* piše samo o tome kako Nemci napreduju prema Moskvi. Lažu. Sve što piše u novinama je čista laž. Po gradu izlepljene ogromne plakate: »Ko prokaže komuniste dobiće sto hiljada Nedićevih para na grade«.

Majka me pozva u kuću i ja se moradoh pokoriti preko volje. »Ko da legne s kokoškama!« pomislih, ali posle večere moradoh u krevet. Čini mi se da sam tek zaspala kad se prolomiše pucnji kroz tihu septembarsku noć. Počelo je. Već oko ponoći nestalo je svetla. Zauzeta električna centrala. Nemci brane most.

Ujutru naši svinjci osvanuše puni četnika. Sad nam je bilo jasno da od fabrike »Zorka«, preko Dudare, železničke stanice i Bare napadaju četnici. Tako dva dana gotovo se nije ni jelo, ni pilo, ni spavalo. Borba se smirila druge noći pred zoru, jer je Nemcima stiglo pojačanje iz Klenka. Borba je jenjavala. Trećeg dana čuli su se još samo pojedinačni pucnji. Ustanici su opkoljeni. Slobodarski hici zamukli su 23. septembra. Sloboda je još daleko.

Ne potraja dugo, a Nemci naoružani do zuba počеше upadati u dvorišta, u kuće, i isterivati muškarce na ulicu. Kad su ih sve pokupili, poteraše ih u dvorište »Zelene škole«. Tek negde oko podne, opštinski dobošar čika Boško poče lupati na čošku kod Kolenca. Svi potrčasmo da čujemo. On čita saopštenje: »Svi muški građani od četrnaest do sedamdeset godina moraju napustiti svoje domove i poneti sa sobom hranu za dva dana. Ko se posle jednog časa nađe u kući prikriven biće streljan!« Sve žene povikaše da su naši muškarci već isterani iz kreveta. Bilo je i takvih koji su oterani u gaćama i pidžamama. Mi nekako otrčasmo do škole, a naši sede. Zapitam oca gde je čika Branko, a on mi odgovori da su ga Nemci još jutros odveli verovatno u opštinu. Nismo mogli dalje razgovarati, jer nas je oterao Nemač stražar.

Između 12 i 16 časova, Bairčani su bili oterani na Mihailovac, a već negde oko 17 časova dogovorimo se nas nekoliko da zamolimo jednog nemačkog vojnika koji je ceo dan patrolirao našom ulicom da nam dozvoli da našima odnesemo hranu. On je pogledao na sat i rekao nam da će ga za pola sata smeniti drugi vojnik, pa

ako možemo stići do kuća i vratiti se za to vreme, onda će nam dozvoliti. U trku stignemo kući po već spremljen hleb, šerpicu, kašiku i nešto od odeće, pa opet pohitamo do vašarišta. A tamo, sećam se, kako se uđe s leve strane — naši, a sa desne — Jevreji. Svi sede. Odjednom se podiže na stotine ruku. Ne mogu da se snađem. Izvadih jedan hleb i pružih ga jednoj Jevrejci, ali me nemački vojnik odbi vičući los, los! Potom ugledah oca kako me zove rukom. Žurno mu pružih vreću. Svi moji, otac, brat i zetovi, bili su zajedno. U tom trenutku mi abadžija Ivan Gajić, pruži ključeve i zamoli da ih odnesem njegovima.

Opet trkom kući. Majke su nervozno čekale, jer se bližilo vreme smene straže. Ni jedna od nas nije imala snage da progovori od silnog umora i uzbuđenja. Tek posle predaha ispričala sam majci da sam našla oca. Niko ne zna šta će biti sa ljudima koje su Nemci pokupili. Jedni tvrde da će ih streljati, drugi se nadaju da neće. Ugledasmo Branka Petrovića, predsednika opštine, i požurismo mu u susret. Najsmelija među nama upita ga: »Čika Branko, šta će biti sa našima?« na šta on, malo govorljiv i uvek činovnički gospodstven, odreza bez trunke saosećanja: »Ne znam.« Mi se skamenismo. Ako on ne zna, ko će onda znati? Streljaće ih? Više od pet hiljada ljudi da pobiju?! Strašna misao koja zaustavi dah i sledi krv u žilama.

Kaznena ekspedicija stiže preko Save 25. septembra čak sa Lamanša iz Francuske. Rano ujutru, nemački vojnici počеше besno razvaljivati kundacima veliku kapiju na mojoj avliji u koju se sjuri nemačka komora. Jedna starija vojničina mi naredi da izvedem stoku iz štale. Potom komšije ispregoše štajerce i uvedoše u štalu. Na malu kapiju stigoše namršteni i besni esesovci. Zatražiše sobu za prenoćište. Ja sam ćutke otključala kuću, potom sam izišla na terasu i pogledala u pravcu Dudare. Učinilo mi se da u logoru na Savi vidim ženske figure. Ne mogu jasno da razaznam, jer se magla sporo diže. Uto stiže i Muša, pa počesmo zajedno gledati. Ona potvrdi da su ono Jevrejke. Sigurno su ih Nemci sinoć vratili sa Mihailovca. Radosno strčasmo niz stepenice da to kažemo mojoj majci. Ona zavrte glavom i reče: »Švabe su to, deco! Žene vratili, a ljude će streljati!«

Okolo podne dopre odnekud miris paljevine. Šta li gori? Niko ne zna. Pred veče izidem na ulicu. Joka viče: »Maro, brže! Nemci teraju žene i decu!« Lepo se vidi: žene vuku decu i nose bošče u rukama i zamiču za kafanu »Zlatna slavina«.

Šapatom se priča, jer i zidovi uši imaju, da su se partizani junački borili za svaku kuću. Neizvesnost i strah su stalno prisutni. Sutradan je kaznena ekspedicija napustila naše dvorište i krenula da seje pustoš i smrt širom Podrinja. U toku tričetiri dana, u Bari je stalno štektao mitraljez. Streljali su seljake iz Mačve. Očevidad sam strašnih prizora. Pronese se vest da je Crveni krst nekako uspeo da se pripreme paketi i za naše koji su oterani i za Jevreje. Tek tada smo saznali da su živi i da su u Jarku. Majka je odmah na brzinu spremila paket i ja krenuh da ga odnesem. Kod zelene pijace već stoje kola natovarena paketima. Otegao se red kola od opštine do kafane »Žirovni venac«, pa i dalje. Šapćanke kočijaše, a od muškaraca su ostali pekari, električari, požarci, policajci i folksdojčeri sa crnim

kukastim krstovima na beloj traci oko ruke. Na čelu tužnog karavana sedi na kolima Manda Sandić.

Pred veče su se sve Šapčanke vratile žive i zdrave. Odmah se pročulo da su Nemci terali naše trkom 23 kilometra do Jarka. Na tom krvavom putu ostalo je, kako kažu, 800 Šapčana. Kasnije se saznalo da je bilo 5.000 naših kojima su Nemci priključili 1.100 Jevreja interniraca i domaćih iz koncentracionog logora na Savi.

Sutradan su Nemci i ustaše naterali kundacima i batinama masu od preko 6.000 ljudi da trči. Da bi ih što više namučili, Jevrejima koji su se nalazili na začelju kolone naredili su da u trku s jednom zaprežnom kuhinjom izbiju na čelo kolone. U tom krvavom maršu ostalo je zanavek pet Jevreja interniraca i tri domaća.

Šapčanke opet kreću 30. septembra u Jarak po naše iznemogle, stare i bolesne. Sa jedne strane sreća, a sa druge — u Bari se opet čuje mitraljez. Krvava žetva pijanih Nemaca ne prestaje. Posle podne toga 30. septembra naši su se vratili. Na ulicama nigde žive duše. Nemačko naredenje. Roblje je pametnije od zavojevača. Iza zavesa na prozorima vire majke, sestre, supruge i deca. Svi napregli oči da bi u koloni koja se jedva kreće ili u kolima prepoznali svoje. Međutim, kolona je otišla dalje, u kasarne na Senjaku, što znači opet iza žica.

Tada je nastalo krvoproliće. Nemci samo streljaju. Jesen plače, plaču žene. Uz pomoć izdajnika, Nemci u logoru odvajaju grupu po grupu i streljaju u Velikom i Malom zabranu, u samom kasarnskom krugu, na svim stranama. Kud god se makneš — groblje. Šabac krvlju plaća slobodu, veran svojoj tradiciji iz minulih ratova.

Ujutro, Nemci teraju bečke i šabačke Jevreje da ljude koji su pobijeni u podrumu Kneževićeve kuće, zato što nisu poštovali nemačku naredbu, izvuku na ulicu i utovare u kola. Leševi žrtava su već zaudarali, raspadali se. Za tih nekoliko dana koliko su Jevreji proveli u logoru, Nemci su ih strašno mučili. Tukli su ih, pa onako gladne i iscrpene terali na najteže fizičke radove, mada su imali radne snage napretek. Prijatelji i poznanici jedva su uspevali da Jevrejima doture nešto hrane. Onda su ih pred veče 6. oktobra sproveli u logor na Savu.

Ne znam da li je to bila noć 12. ili 13. oktobra 1941. godine, ali bilo je vetrovito, a crni debeli oblaci premetali se jedan preko drugog kao pomahnitali. Kao da se sprema potop. Vetar je zavijao kao usred groblja. Sutradan smo dobili crne vesti kao što je bila crna prošla noć. Nemci su oterali Lazu, Nikolu, Prodana, Gagu, Buju, Svetu, Vitu i Jovu u grupi od preko stotinu ljudi — sigurno na streljanje. I opet lelek i jauci bespomoćnih porodica. Kuće u crno zavijene. Sveće dogorevaju na pragu, jer mrtvac nije u kući. Ipak u duši postoji zračak nade: možda su ih oterali u Nemačku na prinudni rad. Nada se čas budi, čas gasi, ali se sa strahom pretpostavlja da su ih Nemci streljali zajedno sa Jevrejima emigrantima i domaćima. »Sve u svemu — govorio je naš narod u to krvavo vreme — kako god se okreneš, leđa su ti ispred pušaka, revolvera, šmajsera i mitraljeza«.

Tragediji u Zasavici prisustvovalo je oko četrdeset ljudi iz grada i okoline koji su iz lagera na Senjaku oterani preko Save u Klenak, potrpani u marvene vagone i oterani u Sremsku Mitrovicu. Zbijeni, gladni i žedni, oni su samo mislili na sudnji čas, jer je to vreme bilo vreme smrti.

U zaseoku Poloj koji se nalazio između Save i puta Mačvanska Mitrovica—Zasavica iskopali su jamu dugu 202, široku 2—2,50 i duboku oko 2 metra. Nisu znali kome kopaju raku, po svemu neobičnu, koja je bila udaljena od Save oko 150, a od puta 200 metara. Svuda unaokolo mokri neobrani kukuruzi i poneka kuća bez čeljadi. Seljaci su pobjegli iz sela pred kaznenom ekspedicijom, a u dvorištima gladni psi zavijaju kao da slute najstrašnije. Nemci pobijaju pedest kočeva koji imaju isto rastojanje jedan od drugoga, a udaljeni su oko 3 metra od gomile zemlje izbačene iz rake.

Obalom Save ukaza se duga kolona izmučenih i isprebijanih ljudi (sl. 6). Jaka nemačka straža tera Jevreje i Cigane koji su doterani vozom iz Šapca. Iz kolone izvedoše partiju starijih ljudi. Svaki je morao da opkorači kočić da mu bude između nogu, a lice okrenuto prema jami. Iza njihovih leđa, udaljena oko desetak metara, nalazila se smrt — dva nemačka vojnika s puškom na gotovs. Dve smrti uperene u jedan život. Vučji poručnikov pogled zasjao je metalnim sjajem kada je osuđenima na smrt naredio da stave u ćebe sve dragocenosti koje imaju kod sebe. A ćebe su nosili ništa manji zlikovci, golobradi vojnici, pripadnici Hitlerjugenda.

Komanda: plotun. Stroj se kao pokošeno žito svalio na mokru i blatnjavu zemlju. Oficiri prilaze žrtvama i revolverskim hicima ubijaju one koji su još davali znake života. Stariji ljudi su, pušeći cigaretu napravljenu od duvanskih otpadaka istresenih iz džepova, izlazili iz stroja mirno na strelište kao da idu u posetu prijatelju rodne Poljske, Čehoslovačke, Austrije i Nemačke. Verovali su da će smrt bar mladost poštediti, produžiti joj život, nadu, a ne hod po mukama dok gleda smrti u oči.

Prvog dana su streljani bečki i šabački Jevreji, a drugog Cigani. Milorad Jelesić, zemljoradnik iz Majura, očevidac i svedok ovih zločina, bio je doveden iz šabačkog logora da zakopa streljane, pa je o svemu ispričao sledeće:

»Na sam Mioljdan izveli su mene sa grupom od četrdeset ljudi, preveli u Mačvansku Mitrovicu, a odatle u Zasavicu. Uz put smo mislili da ćemo biti streljani. Oterali su nas na Savu i zapovedili nam da sednemo. Zemljište je bilo barovito, pa smo ih molili da nas ne muče, nego da nas odmah pobiju. Jedan Nemač, koji je govorio srpski, rekao je da nas neće pobiti, nego da smo potrebni kao radnici. U tom trenutku došla je jedna nemačka četa od oko 150 vojnika. Ovde je Nemcima doteran ručak i svi su ručali. Potom je iz pravca Mitrovice privedena jedna grupa od oko 50 ljudi u građanskom odelu; poznao sam da su bili Jevreji. Pošto su predali u ćebe valjda novac i druge stvari od vrednosti, Nemci su ih streljali. Mi smo odmah trkom prišli i poubijane bacili u raku, a pre toga su nam Nemci naredili da im pretresemo džepove i sve izvadimo iz njih. Takođe da im skinemo i prstenje. Kako se prsten kod mnogih nije mogao skinuti, Nemci su mi dali klješta, pa sam sekao prstenje i davao im. Još pre bacanja u raku video sam kako su Nemci poubijanima čupali zlatne zube, kad nekome ne bi mogli da ih izvade, odvaljivali su ih cokolama. Kad je sa prvom partijom streljanih bilo gotovo, mi smo se trkom udaljili opet iza streljačkog stroja, a iz kukuruza je privođena druga partija i s njom je

postupak bio isti. U samo veče vratili su nas natrag u Sremsku Mitrovicu i svu četrdesetoricu zatvorili u jedan vagon. Sutradan smo ponovo odvedeni na isto mesto u Zaslavicu, i streljanje je počelo kao i prethodnog dana. Dok su prvog dana streljali samo Jevreje, drugog dana bilo je više naših Cigana nego Jevreja. Za sve vreme streljanja, Nemci su fotografisali žrtve pred streljanje kako opkoračuju kočeve, nas kako nosimo leševe u rake, streljački stroj i druge trenutke u vezi sa streljanjem. Prve večeri ostavili smo raku s leševima nezatrpanu, pa smo sutradan zatekli više kerova kako nagrízaju leševe. Jedan Nemač ubio je jednog kera i rekao da su oni koji su pobijeni takođe kerovi, a ovaj pravi ker kojega je ubio jeste ubijenima brat.«

Tetka Ana je živela samo za čika-Josifa. Posle njegove smrti, ona se naprosto skamenila. Osušilo se sitno nežno lice, u besanim noćima se izgubilo nekuda. Bilo je gotovo nemoguće prepoznati nekad lepe i plemenite crte žena koje su se jedva kretale. Išle su na prinudni rad u Krajskomandu, težak ponižavajući rad, ali su se tu mogle barem ogreјati. Jadnice! Telo im boluje od studi i gladi u drvenim barakama, a duša im posrće i pada kao da je pijana od muka. Dokle će izdržati? Dokle će ih mučiti? Sve je izgubljeno i pokopano. Čeka se smrtni čas. Zima, srce puca. Oko 10 časova 26. januara 1942. godine, u dotrajaloј odeći i obući kreće grupa žena i dece preko Save u Klenak — u susret smrti. U marvenim vagonima, promrzle, Nemci ih prebacuju do Rume.

Posle su klenački železničari sa užasom pričali da su Jevrejke, gotovo potpuno promrzlih ruku, ubacile decu u vagone, a nekoliko dečjih kolica ubacili su im oni, železničari, uz udarce kundaka nemačkih vojnika i već davno poznat: los, los. Kasnije su razne priče kružile o Golgoti koju su doživele Jevrejke i njihova deca na putu smrti. Od Rume do Zemuna morali su pešice. Zima je bila ljuta, put dug, pa su manja deca padala u dubok sneg. Bela smrt je kosila. Deca su se smrzavala u naručju majki koje su pokušavale da ih zagreju svojim grudima. Majke su sahranjivale smrznutu decu na brzinu, u sneg, verujući da će ih ljudi pokopati kad grane proleće.

Supruga Kurta Hilkeveca izgubila je putem svoje troje dece. Najmlađe, koje je rođeno u Šapcu, smrznolo joj se na grudima. Majke su od bola za svojom decom gubile pamet. Pustim smrznutim putem razlegao se jauk. U bolu su čupale kosu, grebale lice, tukle se rukama u prsa. Na putu smrti ostale su smrznute i starije žene. One koje su bile mlade i snažnije stigle su u logor na Sajmištu. Ali su živele samo do maja — sve su poubijane.

Nemci su izgubili rat. Zavojevači su postali zarobljenici. Žitarski magacini Praške banke u kojima su živeli Jevreji emigranti postali su lager za zarobljene Nemce. Kad su ubijali nedužne ljude, oni nisu ni slutili da će sopstvenim rukama prebirati njihove kosti i stavljati ih u humke koje su postale svetilišta.

Zločine nacizma prema Jevrejima vreme briše iz svesti i sećanja ljudi. Kad je reč o najmasovnijim, najhladnokrvnijim i najmonstruoznijim zločinima u istoriji čovečanstva, samo jedan zločin može imati izuzetnu težinu: to je zločin svesnog zaborava smrti šest miliona Jevreja.

**SPISAK ŠABAČKIH JEVREJA I JEVREJA IZBEGLICA
KOJI SU UBIJENI U ZASAVICI OKTOBRA 1941. GODINE**

1. *Abinun* Josef, službenik, 35 god., iz Šapca
2. *Abinun* Samuilo, student, 19 god., iz Šapca
3. *Abinun* Alfred, student 17 god., iz Šapca
4. *Abrahamović* Berta, rođ. 2. VI 1894.
5. *Abrahamović* Salomon, rođ 1. X 1893. u Nemačkoj
6. *Adižes* Rabiner, 56 god., iz Šapca
7. *Adižes* Sofija, domaćica, 40 god., iz Šapca
8. *Adižes* Amada, učenica, 20 god., iz Šapca
9. *Adižes* Margareta, učenica, 18 god., iz Šapca
10. *Adižes* Rachela, krojačica, 25 god., iz Šapca
11. *Adižes* Reina, dete, 13 god., iz Šapca
12. *Adižes* Sarah, domaćica, 23 god., iz Šapca
13. *Albahari* Salomon, trgovac, 73 god., iz Šapca
14. *Albahari* Bukas, domaćica, 63 god., iz Šapca
15. *Aleksander* Herbert, rođ. 6. IX 1904.
16. *Aleksander* Ruth, rođ. 14. III 1911.
17. *Altman* Leo, rođ. 9. II 1919
18. *Altman* Maksimilian, rođ. 13. I 1907.
19. *Amzanowsky* Aron, rođ. 6. VIII 1893. u Dancingu
20. *Amzanowsky* Sima, rođ. 15. X 1892.
21. *Antserl* Rosa, rođ. 16. VIII 1908.
22. *Antserl* Oskar, rođ 2. V 1897.
23. *Aschenbrenner* Margarete, rođ. 24. XI 1915.
24. *Aufrichtig* Egon, rođ. 7. II 1907.
25. *Austerer* Moses, rođ. 25. VIII 1896.
26. *Avramović* Ascher, zubni tehničar, 20 god., iz Šapca
27. *Avramović* Jakob, trgovački službenik, 27 god., iz Šapca
28. *Batscha* dr Albert, rođ. 3. X 1885.
29. *Baile-Malke* Mader, rođ. 13. X 1891.
30. *Bader* Lydia, rođ. 11. XII 1921.
31. *Bader* Pavel, rođ. 15. VII 1920. u Slovačkoj
32. *Back* Arpad, rođ. 21. II 1909.
33. *Bana* Moses, rođ. 21. IV 1897.
34. *Baner* Haim, rođ. 17. X 1885.
35. *Bararon* Jakob, Ilmar, 49 god., iz Šapca
36. *Bararon* Rosa, domaćica, 50 god., iz Šapca
37. *Bararon* Eugenia, dete, 10 god., iz Šapca
38. *Bauchbar* dr Israel-Hans, rođ. 13. I 1890.
39. *Barsaj* Ester, rođ. 2. X 1892.
40. *Bartz* Margot, rođ. 26. II 1913.
41. *Baron* Elias, rođ. 10. VII 1897.
42. *Barbe* Alfred, rođ. 19. V 1907.
43. *Bär* Walter, rođ. 5. III 1911.
44. *Baran* Mehia, rođ. 18. VII 1899.
45. *Baran* Heinrich, rođ. 18. III 1891.
46. *Bassist* Otto, rođ. 6. IX 1911.
47. *Bassist* Berta, rođ. 19. I 1914.
48. *Batsa* Blanka, rođ. 23. VII 1894.
49. *Bazman* Otto, profesor
50. *Bauber* G., profesor
51. *Bauer* Alice, rođ. 16. XII 1919.
52. *Bauer* Rolf, rođ. 25. V 1920.
53. *Bauer* Walter, rođ. 25. XII 1909.
54. *Bauer* Walter, rođ. 19. III 1920.
55. *Baumann* Paul, rođ. 5. II 1922.
56. *Baumgarten* Irma, rođ. 1. VI 1887.
57. *Baumgarten* Josef, rođ. 21. IX 1900.
58. *Baumwoll* Simon, rođ. 21. IX 1900.
59. *Baumfeld* Friedrich-Egon, rođ. 13. IX 1915.
60. *Beer* Anna, rođ. 27. X 1884.
61. *Beer Berthold*, rođ. 5. IV 1923.
62. *Beer* Frieda, rođ. 22. VI 1911.
63. *Benner* Haja, rođ. 17. V 1888.
64. *Becksmann* Alfred, rođ. 10. IV 1912.
65. *Bendit* David-Karl, rođ. 18. VII 1891.
66. *Berényi* Ilona, rođ. 24. VII 1900, iz Francuske
67. *Berger* Edith, rođ. 25. VI 1921.
68. *Berger* Helene, rođ. 14. III 1884.
69. *Bergeld* Adam
70. *Bergmann* dr Herbert, rođ. 6. X 1918.
71. *Bergmann* Emilie, rođ. 8. V 1895.
72. *Bergmann* Otto, rođ. 30. I 1885, iz Nemačke
73. *Bernbach* Adolf, rođ. 11. III 1893, iz Poljske
74. *Bernstein* Rachel, rođ. 7. VII 1889, iz Nemačke
75. *Bernstein* Thea, rođ. 4. VIII 1922.
76. *Berkmann* Julius, rođ. 15. IV 1886, iz Nemačke

77. *Bergwerk* Felicia, rođ. 20. V 1898.
 78. *Bergwerk* dr Salo, rođ. 17. I 1896.
 79. *Blatt* Kaja, rođ. 2. X 1897, iz Poljske
 80. *Blaustein* Edmund, rođ. 22. IX 1915.
 81. *Blitz* Rosalie, rođ. 26. XII 1860.
 82. *Bloch* Eugen, rođ. 31. III 1893.
 83. *Bloch* Margot, rođ. 4. X 1919.
 84. *Bloch* Hermann, rođ. 2. IX 1914.
 85. *Blumenthal* Judith, rođ. 12. X 1909,
 iz Nemačke
 86. *Blumenthal* Lilli, rođ. 13. VIII 1918,
 iz Nemačke
 87. *Böhm* dr Oskar, rođ. 25. I 1891.
 88. *Bohrer* Max, rođ. 18. VII 1922.
 89. *Bolezk* Minna, rođ. 12. II 1900.
 90. *Bolezk* Noah, rođ. 23. IX 1905.
 91. *Boschković* Karl, rođ. 14. X 1906.
 92. *Braslawsky* Margarete, rođ. 6. X
 1893.
 93. *Bialogowsky* Hersch, rođ. 20. V
 1919.
 94. *Bialostozky* Max, rođ. 1. IV 1893.
 95. *Bindenfeld* Robert, rođ. 16. III 1921.
 96. *Bichler* Wilhelm, rođ. 27. II 1915.
 97. *Breier* Sigmund, rođ. 29. IX 1884,
 iz Beča
 98. *Breier* Gustav, rođ. 9. III 1893.
 99. *Breier* Hilda, rođ. 14. VII 1904.
 100. *Breiter* Abraham, rođ. 1. VIII 1903.
 101. *Brenner* Lilli, rođ. 8. VI 1921.
 102. *Brenner* Anna-Edith, rođ. 28. V 1921,
 iz Mađarske
 103. *Brestiker* Jakob, rođ. 27. XI 1918.
 104. *Brettholz* Norbert, rođ. 17. IV 1920.
 105. *Brings* Liese, rođ. 11. XII 1921, iz
 Nemačke
 106. *Brod* Aleksander, ing. (protokol)
 107. *Brodski* Flora, rođ. 22. IV 1901.
 108. *Brocsky* ing. Aleksandar, rođ. 7. I
 1900.
 109. *Broner* Rachele, rođ. Speiser, iz
 Luka Mala (Poljska)
 110. *Broner* Rosa, rođ. 12. XI 1921.
 111. *Broner* Jakob, rođ. 11. XI 1932.
 112. *Brunner* Leonora, rođ. 13. XI 1921.
 113. *Brunner* Eva, rođ. 1. V 1904.
 114. *Brunner* Hugo, rođ. 20. XII 1893.
 115. *Brunner* Rosa, rođ. 4. IX 1898.
 116. *Brunner* Emil, rođ. 2. VI 1893.
 117. *Burnstein* Rifka, rođ. 13. III 1900.
 118. *Burnstein* Wolf, rođ. 27. VIII 1901.
 119. *Buchelović* Robert, Beč (protokol)
 120. *Bucković* Norbert, rođ. 7. V 1912.
 121. *Battel* Rena, rođ. 26. VII 1920.
 122. *Damit* Joachim, rođ. 17. V 1903.
 123. *Danziger* Eugen, rođ. 6. VI 1921.
 124. *Banker* Fredo, rođ. 21. II 1900.
 125. *Danemark* Abraham, rođ. 23. VIII
 1887.
 126. *Dasche* Hermann, rođ. 23. II 1910.
 127. *Daskalović* Elizabeth, rođ. 18. XI
 1901.
 128. *Daskalović* Samuel, rođ. 26. I 1902.
 129. *Datz* Sarah, rođ. 2. XII 1902.
 130. *Datz* Hermann, rođ. 28. XI 1896.
 131. *David* Marcel, rođ. 16. III 1920.
 132. *David* Otto, rođ. 16. IX 1904.
 133. *David* Werner, rođ. 27. VI 1904.
 134. *David* Martha, rođ. 15. I 1921.
 135. *David* Grete, rođ. 6. VII 1897.
 136. *David* Wilhelm, rođ. 19. IX 1909.
 137. *David* Luise, rođ. 6. XI 1921.
 138. *Dermer* Abraham, rođ. 4. VI 1897.
 139. *Dresner* Bernhard, rođ. 29. IX 1905.
 140. *Deutsch* Bernhard, rođ. 3. III 1911.
 141. *Deutsch* Johann, rođ. 3. V 1912.
 142. *Deutsch* Edith, rođ. 22. X 1921.
 143. *Deutsch* Beno, rođ. 14. III 1884, iz
 Beča
 144. *Deutsch* Fritz, rođ. 26. XII 1923.
 145. *Deutsch* Ernst, rođ. 22. IX 1920.
 146. *Deutsch* Heinrich, rođ. 24. I 1922.
 147. *Deutsch* Ignatz, rođ. 27. IV 1911.
 148. *Diamant* Adolf, rođ. 6. X 1913.
 149. *Dodal* Rifka, rođ. 20. V 1918.
 150. *Donskoj* Max, rođ. 13. V 1900.
 151. *Dorfmann* Jakob, rođ. 14. VII 1884.
 152. *Dorfmann* Rebeka, rođ. 16. II 1919.
 153. *Dorfmann* Adolf, rođ. 16. II 1919.
 154. *Dornreich* Hans, rođ. 26. I 1892.
 155. *Dornreich* Marianne, rođ. 5. VI
 1898.
 156. *Dortort* Haim-Fischel, rođ. 26. III
 1897.
 157. *Drucker* Gertrude, rođ. 13. VI 1918.
 158. *Drucker* Ernst, rođ. 3. VII 1913.
 159. *Dvoriansky* Vera, rođ. 25. XII 1897.
 160. *Dvoriansky* Daisy, rođ. 14. III 1919.
 161. *Dvoriansky* Walter, rođ. 21. X 1919.
 162. *Eckstein* Heinrich, rođ. 19. V 1920.
 163. *Edel* dr Jakob, rođ. 20. V 1887.
 164. *Edel* Gisa, rođ. 24. XII 1892.
 165. *Eger* Fritz, rođ. 23. XI 1904.
 166. *Eger* Moses, rođ. 11. XI 1905.
 167. *Eger* Gertrud, rođ. 11. XI 1905.
 168. *Egert* Lilli, rođ. 29. II 1920.
 169. *Ehrenkranz* Heinrich, rođ. 13. III
 1905.
 170. *Ehrlich* Ester, rođ. 17. III 1892.
 171. *Ehrlich* Erwin, rođ. 1. V 1913.
 172. *Ehrlich* Kurt, 6. II 1912.
 173. *Ehrlich* Bruno, rođ. 25. VII 1910.

174. *Ehrmann* Max, rođ. 24. VII 1906.
 175. *Eisenhammer* Robert, rođ. 10. X 1895.
 176. *Eisland* Etel, rođ. 31. X 1897.
 177. *Ellbogen* Lothar, rođ. 19. VI 1900.
 178. *Elefant* Rifka, rođ. 10. X 1913, iz Mađarske
 179. *Elefant* Ladislaus, rođ. 17. III 1916.
 180. *Eisner* Dušan (protokol)
 181. *Ellenberg* Gerson, rođ. 2. III 1879.
 182. *Elias* Edmund, rođ. 24. VI 1884.
 183. *Elias* Irma, rođ. 28. V 1890.
 184. *Engel* Edith, rođ. 20. VI 1904, iz Nemačke
 185. *Engel* Blanka, rođ. 21. IV 1915.
 186. *Engel* Oskar, rođ. 1. XI 1896.
 187. *Engel* Grete, rođ. 23. VI 1884.
 188. *Engelmann* Moses, rođ. 7. XII 1889.
 189. *Engelmann* Lea, rođ. 30. IX 1891.
 190. *Engelmann* Cilli, rođ. 1. IV 1912.
 191. *Engelmann* Mirianna, rođ. 1. IV 1912.
 192. *Engler* Edith, rođ. 20. VI 1904.
 193. *Engler* Alfred, rođ. 16. VIII 1900.
 194. *Eppler* Felix, rođ. 10. II 1922.
 195. *Epstein* Perl, rođ. 7. V 1895.
 196. *Epstein* Viktor, rođ. 12. I 1893.
 197. *Epstein* Erich, rođ. 19. VI 1919.
 198. *Ereitner* Robert, rođ. 13. XI 1887.
 199. *Erlbaum* Hans Moritz, rođ. 14. XII 1889.
 200. *Eugen* Juda, rođ. 31. X 1899.
 201. *Fabian* Max, rođ. 24. VIII 1916.
 202. *Feder* Tommy, rođ. 30. III 1910.
 203. *Feder* Hermann, rođ. 20. X 1906.
 204. *Feigl* Erich, rođ. 2. IV 1908.
 205. *Feintuch* Paul, rođ. 24. XI 1911.
 206. *Feldmann* Hilda, rođ. 21. I 1890.
 207. *Fenichtel* Otto, rođ. 23. XII 1920.
 208. *Feral* Bruno, rođ. 9. VI 1920.
 209. *Ferri* Otto, rođ. 23. XII 1920.
 210. *Ferschko* Rosa, rođ. 12. V 1921.
 211. *Ferschko* Edith, rođ. 27. VII 1915.
 212. *Ferschko* Erwin, rođ. 5. VI 1915.
 213. *Feuerstein* Wolf, rođ. 4. VII 1893.
 214. *Feuerstein* Jetty, rođ. 30. X 1983.
 215. *Fieselson* Isak, rođ. 14. VIII 1893.
 216. *Figdor* Elsa, rođ. 20. VI 1908.
 217. *Figdor* Regina, rođ. 16. II 1890.
 218. *Figdor* Ernst, rođ. 24. VII 1916.
 219. *Finder* Lisa, rođ. 2. IX 1921.
 220. *Fingerhut* Salomon, rabin iz Rume
 221. *Fink* Josef Moses, rođ. 12. VI 1906.
 222. *Fink* Walter, rođ. 17. VI 1909.
 223. *Fink* Faite, rođ. 13. XII 1900.
 224. *Fischer* Paul, rođ. 1. I 1922.
 225. *Fischer* Gideon, rođ. 5. X 1918.
 226. *Fischer* Serena, rođ. 19. V 1903.
 227. *Fischer* Saul, rođ. 18. VI 1896.
 228. *Fischer* Gisela, rođ. 13. IX 1917.
 229. *Fischer* Eduard, rođ. 6. XII 1917.
 230. *Fiscks* Lucy, rođ. 30. VI 1921.
 231. *Fiscks* Stella, rođ. 1. VI 1900.
 232. *Fiscks* Ignatz, rođ. 17. XI 1893.
 233. *Flaschner* Egon, rođ. 23. XI 1890.
 234. *Flesch* Leopold, rođ. 1. XII 1920.
 235. *Fluss* Erich, rođ. 16. II 1922.
 236. *Fotel* Hanni, rođ. 29. X 1913.
 237. *Forstenzer* Margarete, rođ. 30. X 1893.
 238. *Forstenzer* Paul, rođ. 16. IX 1891.
 239. *Frankfelder* Josef, rođ. 30. XI 1920.
 240. *Frankfurter* Sophie, rođ. 5. III 1919.
 241. *Frankfurter* Heinrich, rođ. 3. I 1919.
 242. *Frankfurt* ing. Sigmund, rođ. 15. IV 1889.
 243. *Freud* dr Erich, rođ. 25. IX 1896.
 244. *Freud* Frederike, rođ. 7. XI 1896.
 245. *Freud* Hans, rođ. 8. IX 1907.
 246. *Freund* Margarete, rođ. 23. X 1908.
 247. *Fried* dr Kurt, rođ. 21. I 1911.
 248. *Fried* Arnold, rođ. 15. IX 1916.
 249. *Fried* Gotthold, rođ. 9. V 1881 (Ephraim)
 250. *Fried* Hans, rođ. 11. II 1902.
 251. *Friedel* Ernst, rođ. 1903, iz Nemačke
 252. *Friedland* Louise, rođ. 8. V 1920.
 253. *Friedfertig* Abraham, rođ. 13. III 1900. ili 1909.
 254. *Friedmann* Aron, rođ. 15. III 1888.
 255. *Friedmann* Vera, rođ. 19. X 1921.
 256. *Friedmann* Isak, rođ. 13. VII 1913.
 257. *Friedmann* Emil, rođ. 24. X 1895.
 258. *Friemet* Simon, rođ. 2. VII 1913.
 259. *Fromm* Leib, rođ. 14. IV 1907.
 260. *Fromm* Anna, rođ. 20. XI 1911.
 261. *Fuchs* Heinrich, rođ. 16. III 1905.
 262. *Fuchs* Aurelia, rođ. 27. I 1909.
 263. *Fuchs* Erwin, rođ. 21. XII 1919.
 264. *Fuchs* Leo, rođ. 27. VI 1882.
 265. *Fuchs* Gertrude, rođ. 25. I 1921.
 266. *Fuhrmann* Alfred, rođ. 16. II 1921.
 267. *Fürst* Edith, rođ. 1. VII 1894.
 268. *Fürstenberg* Marian, rođ. 17. XI 1917.
 269. *Fürstenberg* Martha, rođ. 19. II 1924.
 270. *Gans* Oskar, rođ. 19. XI 1896.
 271. *Gans* Fradella, rođ. 16. XII 1896.
 272. *Gänser* dr Moses, rođ. 21. XII 1889.
 273. *Gänser* Rachela, rođ. 5. V 1902.
 274. *Gelbard* Batja, rođ. 1. VII 1896.

275. *Gelbard* Arie-Leib, rođ. 16. VIII 1889.
276. *Gelbberger* Theodor, rođ. 23. II 1921.
277. *Geller* Alfred, rođ. 20. IX 1926, Beč
278. *Geri* Heinrich, rođ. 16. I 1912.
279. *Gerschen* Gerhard, rođ. 1. VII 1920.
280. *Gerson* Minna, rođ. 21. IX 1920.
281. *Gerecht* Eiseg, rođ. 11. II 1887.
282. *Gerecht* Rosa, rođ. 16. XII 1886.
283. *Gidić* Gedalja, domaćica, 20 godina, iz Šapca
284. *Gidić* Naum, trgovac, 49 godina, iz Šapca
285. *Gidić* Delisia, domaćica, 20 godina, iz Šapca
286. *Gidić* Samulilo, dete, 7 godina, iz Šapca
287. *Gidić* Fatima, domaćica, 43 godine, iz Šapca
288. *Gigulsky* Wolf, rođ. 1. XII 1898, iz Rusije
289. *Glaser Max*, iz Beča (protokol)
290. *Glaser* Walter, rođ. 28. XII 1912.
291. *Glausbauer* Josef, rođ. 13. XI 1921.
292. *Glück* Erich, rođ. 26. XI 1918.
293. *Glück* Lotte, rođ. 3. VI 1925.
294. *Glückmann* Hanna, rođ. 14. XII 1893.
295. *Glückmann* Adolf, rođ. 25. XI 1888.
296. *Glücksellg* Hugo, rođ. 6. I 1914.
297. *Goldberg* Richard, rođ. 4. IV 1914.
298. *Goldenberg* Gustav, rođ. 28. II 1913.
299. *Goldberg* Berta, rođ. 15. V 1895.
300. *Goldberg* David, rođ. 30. IV 1895.
301. *Goldschmidt* Eduard, rođ. 2. IX 1914.
302. *Goldschmidt* Wilhelm, rođ. 13. XII 1899.
303. *Goldschmidt* Anna, rođ. 27. VII 1908.
304. *Goldschmidt* Rosa, rođ. 27. X 1897.
305. *Goldschmidt* David, rođ. 15. XI 1889.
306. *Gottesmann* Haim (Hermann), rođ. 3. XII 1885, iz Beča
307. *Gotesmann* Sima, rođ. 14. VI 1896.
308. *Gottesmann* Pinkas, rođ. 25. III 1897.
309. *Gottlieber* Chaim Kurt, rođ. 25. V 1921. Beč
310. *Gottlieb* Greta, rođ. 19. VII 1908.
311. *Gottlieb* Alexander, rođ. 29. XII 1904.
312. *Goldring* Eduard, rođ. 2. IX 1914.
313. *Gorlitzer* Alter, rođ. 7. X 1902.
314. *Graf* Grete, rođ. 5. III 1897.
315. *Granek* Simon, rođ. 15. V 1911.
316. *Grebler* Sabse Sigmund, rođ. 12. V 1899.
317. *Griffel* Alfred, rođ. 24. VII 1908.
318. *Groiner* Kurt, rođ. 21. XII 1921.
319. *Gröniger* Ida, rođ. 27. III 1887.
320. *Grossfeld* Sarul, rođ. 24. I 1900.
321. *Gruber* Gusta, rođ. 19. V 1895.
322. *Gruber* Moses, rođ. 28. XII 1888.
323. *Grünberger* Herbert, rođ. 17. X 1920.
324. *Grünfeld* Wilhelmina, rođ. 23. II 1921.
325. *Grünfeld* Regina, rođ. 23. II 1921.
326. *Grünstein* Tibor, rođ. 25. I 1915.
327. *Günsberger* Julius, trgovac, 73 god., iz Šapca
328. *Gutstein* Leo, rođ. 20. IX 1922.
329. *Guttman* Freidle, rođ. 16. IV 1905, iz Poljske
330. *Guttman* Bär, rođ. 19. II 1907.
331. *Haas* Hans, rođ. 1. I 1912.
332. *Haber* Josefina, rođ. 11. VI 1921.
333. *Haber* Max, rođ. 10. II 1919.
334. *Hacker* Alfred, rođ. 1. XI 1914.
335. *Hacker* Helene, rođ. 5. VIII 1892.
336. *Hacker* Josef, rođ. 23. I 1890.
337. *Hacker* Hilde, rođ. 16. IX 1913.
338. *Hacker* Samuel, rođ. 6. VI 1908.
339. *Hacker* Malvine, rođ. 12. IX 1896.
340. *Hacker* Siegfried, rođ. 11. XII 1912, iz Nemačke
341. *Hacker* Arnold, rođ. 14. VI 1882.
342. *Hacker* Johanna, rođ. 23. VIII 1889.
343. *Hoffmann* Leopold, rođ. 17. VII 1906.
344. *Hahn* Fanny, rođ. 9. V 1889.
345. *Hahn* Berthold, rođ. 11. IX 1891.
346. *Hahn* Robert, rođ. 18. VII 1910.
347. *Hambach* Fedor
348. *Helpert* Rosa, rođ. 17. I 1909.
349. *Halbkran* Franz, rođ. 10. XI 1913.
350. *Hamm* Josefina, rođ. 7. I 1902.
351. *Hamber* Antonia, rođ. 15. IV 1898.
352. *Hamber* Hugo, rođ. 23. III 1889.
353. *Hammerstein* Gerda, rođ. 21. IV 1914.
354. *Hammerstein* Fritz, rođ. 12. IX 1906.
355. *Hana* Rachela, rođ. 15. III 1896.
356. *Handler* Heinrich, rođ. 29. V 1920.
357. *Hand* Margarete, rođ. 24. VIII 1902.
358. *Hand* dr Richard, rođ. 2. I 1891.
359. *Hartmann* Hans, rođ. 19. XII 1913.
360. *Harmann* Maria, rođ. 29. XII 1891.
361. *Harmann* Juda, rođ. 19. XI 1888.
362. *Hass* Greta, rođ. 5. VIII 1922.
363. *Hasserl* Rosa, rođ. 24. IX 1890.
364. *Haas* Moritz, rođ. 20. II 1879.

365. *Hauser* Georg, rođ. 18. X 1913, Beč
 366. *Hauser* Grete, rođ. 7. VI 1912.
 367. *Hauser* Oskar, rođ. 14. X 1901.
 368. *Hauser* Cilly, rođ. 9. V 1901.
 369. *Hauser* Oswald, rođ. 8. I 1919.
 370. *Hauser* Berta, rođ. 18. V 1892.
 371. *Hauser* Gottfried, rođ. 26. III 1882.
 372. *Hecht* Siegfried, rođ. 3. III 1905.
 374. *Heimbacher* Eli
 375. *Heilbrunn* Kurt, rođ. 24. VII 1913.
 376. *Helmrich* Herbert, rođ. 13. I 1922.
 377. *Helfer* Heinrich, rođ. 9. X 1919.
 378. *Held* Heinz, rođ. 10. VI 1922.
 379. *Held* Alice, rođ. 8. XII 1921.
 380. *Held* Siegfried, rođ. 20. XII 1900.
 381. *Hönig* Hans, rođ. 29. XII 1914.
 382. *Hönig* Livia, rođ. 11. V 1888.
 383. *Hönig* Matje, rođ. 25. XI 1888.
 384. *Herschenbaum* Naftali, rođ. 4. IX 1921.
 385. *Hermann* Kurt, rođ. 26. I 1920.
 386. *Hermann* Paul, iz Padeborna (protokol)
 387. *Hertz* Manfred, rođ. 26. II 1923.
 388. *Hess* Otto-Sami, rođ. 22. II 1923.
 389. *Hess* Selma, rođ. 14. III 1919.
 390. *Hess* Benő, rođ. 19. IX 1914.
 391. *Hertze* Nelly, rođ. 21. X 1917.
 392. *Hertze* Hans, rođ. 14. IV 1907.
 393. *Herschmann* Leonora, rođ. 4. XI 1920.
 394. *Herschmann* Georg, rođ. 22. V 1918.
 395. *Herschel* Siegfried, rođ. 29. V 1918.
 396. *Herschel* Josef, rođ. 9. V 1905.
 397. *Hofmeister* Klara (?)
 398. *Hochhaus* Alfred, rođ. 19. XII 1909.
 399. *Hofmann* Cipolea, rođ. 16. IX 1888.
 400. *Hofmann* Wolf, rođ. 15. VIII 1885.
 401. *Hollenberg* Mordko, rođ. 6. II 1909.
 402. *Holz* Gertrude, rođ. 3. XI 1920.
 403. *Holz* Johanna, rođ. 27. V 1912.
 404. *Horowitz* Israel, rođ. 6. XII 1895.
 405. *Husserl* Marsel, rođ. 21. VIII 1889.
 406. *Hilković* Wilhelm, rođ. 14. V 1912.
 407. *Hilković* Irma, rođ. 24. VIII 1914, sa 3 dece, dvoje je došlo, a treće je rođeno u Šapcu
 408. *Hilković* Kurt, rođ. 25. XI 1911.
 409. *Hirschenhauser* Eugenie, rođ. 15. II 1922.
 410. *Hirschhorn* Bernhard, rođ. 1. III 1920.
 411. *Hirsch* Fritz, rođ. 27. VII 1920.
 412. *Hirschl* Margarete, rođ. 26. IX 1916.
 413. *Hirschl* Samuel, rođ. 27. X 1909.
 414. *Hirsch* Hildegard, rođ. 2. III 1919.
 415. *Hirsch* Martin, rođ. 10. VI 1915.
 416. *Hirsch* Mayer, rođ. 28. IX 1889.
 417. *Hvat* (Chwat) Mardo, rođ. 28. IX 1894.
 418. *Immergut* Herta, rođ. 12. IX 1921.
 419. *Jäger* Ignatz, rođ. 6. XI 1916.
 420. *Jakob* Ilsa, rođ. 31. XII 1922.
 421. *Jakobi* Rachel, rođ. 28. VI 1901.
 422. *Jakob* Jack, industrijalac, 60 god., iz Šapca
 423. *Jakob* Sarina, domaćica, 53 god., iz Šapca
 424. *Jakubitz* Nathan, rođ. 6. IV 1915.
 425. *Jedlinsky* Walter, rođ. 7. IV 1916.
 426. *Jakobowitsch* Mikulas, rođ. 8. XII 1920, iz Nemačke
 427. *Joffe* Manfred, rođ. 3. I 1921.
 428. *Jecić* (Jetzitsch) Tauba, rođ. 3. IX 1889.
 429. *Joachimson* Agnas, rođ. 28. VII 1908.
 430. *Joachimson* Franz, rođ. 31. XII 1912.
 431. *Julius* dr Leopold
 432. *Jungleib* Elka, rođ. 4. XII 1917.
 433. *Kachane* Wolf, rođ. 23. I 1895.
 434. *Kachan* Mosche, rođ. 27. I 1919, iz Mađarske
 435. *Kahn* Eva, rođ. 31. VII 1920.
 436. *Kahn* Helmut, rođ. 25. XII 1913, iz Nemačke
 437. *Kahn* Wolfgang
 438. *Kagan* Leon, rođ. 19. IX 1903.
 439. *Kaiser* Barthold, rođ. 12. IV 1921.
 440. *Kalisky* Hans, rođ. 18. IX 1919.
 441. *Kamlot* Fanny, rođ. 26. VI 1886.
 442. *Kanditor* Haim Isak, rođ. 25. V 1909.
 443. *Kanditor* Mali, rođ. 10. IV 1890.
 444. *Kandel* Pinkas, rođ. 15. II 1907.
 445. *Karpeles* Maria, rođ. 29. XI 1896.
 446. *Karpeles* Otto, rođ. 8. IX 1886.
 447. *Karpeles* Fritz, rođ. 3. II 1881.
 448. *Kari* Otto, rođ. 6. I 1921.
 449. *Käser* Herman, rođ. 28. III 1914.
 450. *Kassierer* Heinz, rođ. 10. II 1918.
 451. *Kastner* Karl, rođ. 12. II 1911.
 452. *Kastner* Otto, rođ. 2. X 1917.
 453. *Kastner* Salika, rođ. 23. IX 1912.
 454. *Katz* Blanka, rođ. 9. III 1913.
 455. *Katz* Amalia, rođ. 9. III 1913.
 456. *Kaufmann* Josef, rođ. 23. VIII 1888.
 457. *Kerner* Israel, rođ. 15. XI 1878.
 458. *Kerner* Ester, rođ. 24. VIII 1884.
 459. *Kessler* Ernst, rođ. 11. I 1913.
 460. *Kessler* Walter, rođ. 23. V 1914.
 461. *Kiefer* Ernest, rođ. 4. IX 1920.

462. *Kinberg* Isidor, Berlin,
 463. *Klapp* Melanie, rođ. 23. VII 1921.
 464. *Klapp* Rudolf, rođ. 23. III 1921.
 465. *Klawon* Erna, rođ. 13. XI 1893.
 466. *Kleinberg* Sofia, 5. III 1903.
 467. *Kleinberger* Ignatz, rođ. 26. X 1908.
 468. *Klein* Isidor, rođ. 5. VI 1878.
 469. *Klein* Isak
 470. *Klein* Karl, rođ. 5. X 1891.
 471. *Klein* Otto, rođ. 3. I 1920.
 472. *Klein* Walter, rođ. 13. IX 1913.
 473. *Kleiner* Heinz, rođ. 13. XII 1920.
 474. *Klimka* Mikulas, rođ. 27. IV 1919,
 iz Slovačke
 475. *Klug* Markus, rođ. 12. III 1878, iz
 Beča
 476. *Klug* Therese, rođ. 29. VI 1878.
 477. *Knesbach* Osijas, rođ. 10. XII 1888.
 478. *Knesbach* Jetti, rođ. 21. V 1892.
 479. *Knobel* Bernhard, rođ. 26. VI 1885,
 iz Poljske
 480. *Koen* Luci, dete, 4 god. iz Šapca
 481. *Koen* Elsa, udovica, 29 god. iz
 Šapca
 482. *Kohn* Siegfried, rođ. 11. XII 1899.
 483. *Kohn* Sidonie, rođ. 6. I 1895.
 484. *Kohn* Josef, rođ. 5. IV 1911.
 485. *Kohn* Eila, rođ. 18. XII 1916.
 486. *Kohn* Wolfgang, rođ. 4. XI 1920.
 487. *Kohn* Hilde-Ruth, rođ. 3. VII 1914.
 488. *Kohn* Anna, rođ. 11. VIII 1919.
 489. *Kohn* Friedrich, inženjer, rođ. 25.
 VI 1901,
 490. *Kohn* Hermine, rođ. 3. VIII 1920.
 491. *Kohn* Isidor, drogerist
 492. *Kohn* Lea, rođ. 4. V 1920.
 493. *Kohn* Oskar, rođ. 28. V 1916, iz
 Nemačke
 494. *Kohn* Kurt, rođ. 9. III 1910.
 495. *Kohn* Franz, rođ. 3. XII 1899.
 496. *Kohn* Friedrich, rođ. 23. II 1917.
 497. *Kohn* Friedrich, rođ. 14. V 1918.
 498. *Kohn* Kurt, rođ. 27. I 1922.
 499. *Kohn* Maximilian, rođ. 11. V. 1919
 500. *Kohn* Rudolf, rođ. 23. VI 1921.
 501. *Kohn* Sigmund, rođ. 26. IX 1916.
 502. *Kohn* Wilhelm, rođ. 28. I 1910.
 503. *Koffler* Ester, rođ. 27. XII 1895.
 504. *Koffler* Jakob, rođ. 17. XI 1892.
 505. *Kolnik* Benzion, rođ. 4. IV 1893.
 506. *Kolb* Edith, rođ. 19. XII 1901.
 507. *Kolb* Gertrude, rođ. 7. XI 1919.
 508. *Koppstein* Alexander, rođ. 5. X 1897.
 509. *Kopper* Alfred, rođ. 5. VII 1921.
 510. *Koppel* Malvine, rođ. 1918.
 511. *Koppel* Klara, rođ. 14. I 1921.
 512. *Komornik* Silvia, rođ. 29. VI 1921.
 513. *Kornfein* Walter, rođ. 5. XII 1920.
 514. *Körner* Max, rođ. 2. III 1912.
 515. *Korn* Hanna, rođ. 8. IV 1891.
 516. *Körner* Eika, rođ. 15. III 1909.
 517. *Kornblut* Gertrude, rođ. 12. VIII
 1921.
 518. *Kormann-Gabel* Rosa, rođ. 29. IX
 1897.
 519. *Kormann-Gabel* Josef, rođ. 11. I
 1889.
 520. *Kozminsky* Martin, rođ. 21. IV 1921.
 521. *Kozminsky* Friedrich, rođ. 12. VIII
 1888.
 522. *Krähl* Kurt, rođ. 26. VIII 1922.
 523. *Krainer* Artur, rođ. 5. VI 1884.
 524. *Krainer* Zlata, rođ. 3. X 1891.
 525. *Kraft* Josef, rođ. 16. VIII 1898.
 526. *Kraft* Aurelia, rođ. 24. V 1905.
 527. *Kramer* Haim, rođ. 11. II 1896.
 528. *Kramer* Nikolaus, rođ. 9. IX 1896.
 529. *Kramer* Rosa, rođ. 3. VII 1899.
 530. *Kramer* Robert, rođ. 12. X 1889.
 531. *Kreutner* Wilhelm, rođ. 17. IV 1918.
 532. *Krebs*, Heinz, rođ. 16. IV 1922.
 533. *Kriss* Karl, rođ. 26. VI 1922.
 534. *Kriss* Regina, rođ. 1. IX 1903.
 535. *Kriss* Alfred, rođ. 22. IV 1899.
 536. *Kriegsmann* Karl, rođ. 19. VI 1914.
 537. *Kriegsmann* Frieda, rođ. 4. III 1912.
 538. *Krishaber* dr Lazo, zubar, 29 god.,
 iz Šapca
 539. *Krishaber* Riki, domaćica, 22 god.,
 iz Šapca
 540. *Kuh* Viktor, rođ. 25. XI 1917.
 541. *Kulka* Lilli, rođ. 28. IX 1924.
 542. *Kulka* Olga, rođ. 5. IV 1896.
 543. *Kümmelhelm* Leon, rođ. 18. XII 1902.
 544. *Kupfermann* Karpel, rođ. 25. XII
 1892.
 545. *Kupfermann* Sara, rođ. 16. IX 1895.
 546. *Kuttner* Cveta, rođ. 15. V 1912.
 547. *Kuttner* Isak, rođ. 27. VII 1920.
 548. *Kutscher* Simon, rođ. 25. VIII 1907.
 549. *Lackenbacher* Anna, rođ. 18. VIII
 1863.
 550. *Lagstein* Paul, rođ. 21. I 1920.
 551. *Lagstein* Moses, rođ. 21. I 1920.
 552. *Lamp* Georg, rođ. 20. XII 1921.
 553. *Lampl* Rudolf, rođ. 4. IV 1909.
 554. *Lampl* Margarete, rođ. 17. XII 1912.
 555. *Landau* Laibis, rođ. 2. II 1886.
 556. *Landsberg* Jakob, rođ. 3. III 1922.
 557. *Landskroner* Hersch, rođ. 18. VII
 1897.
 558. *Lang* Theodor

559. *Langsam* Aron, rođ. 1. VIII 1902. Beč
560. *Langenbach* Werner, rođ. 21. XII 1919.
561. *Lassmann* Leo, rođ. 23. V 1922.
562. *Lauringer* Moritz, rođ. 18. X 1914.
563. *Lautner* Dora, rođ. 21. XI 1893.
564. *Lautner* Klara, rođ. 5. XI 1920.
565. *Ledenheim* Alexander, rođ. 2. III 1912.
566. *Leihkram* Gisele, rođ. 4. XI 1924.
567. *Leinwender* Benno, rođ. 12. V 1885.
568. *Leinwender* Emilija, rođ. 28. IX 1885.
569. *Leinkram* Paula, rođ. 27. VII 1899.
570. *Lemb* Karl, rođ. 3. VI 1917.
571. *Lemberg* Sita, rođ. 30. IX 1897.
572. *Lemberger* Erich, rođ. 10. II 1914.
573. *Lamberger* Antonia, rođ. 2. VIII 1889.
574. *Lampel* dr Oskar, rođ. 28. IX 1909.
575. *Leozisky* Brandla, rođ. 4. XI 1892.
576. *Lerch* dr Markus, rođ. 16. VI 1898.
577. *Lerch* Anna-Eugenie, rođ. 15. XII 1903.
578. *Lewinson* Karl-Filip
579. *Lewnioskwy* Malvine, rođ. 14. III 1910.
580. *Lewnioskwy* Minna, rođ. 28. I 1912.
581. *Liebling* Friedrich, rođ. 19. XII 1915.
582. *Liebert* Heinz, rođ. 7. X 1920.
583. *Liebreich* Ignatz, rođ. 15. XII 1903.
584. *Liesack* Majlech, rođ. 9. II 1921.
585. *Linder* Kurt, rođ. 25. II 1922.
586. *Linsen* Paul, rođ. 24. IV 1909.
587. *Linker* Leon, rođ. 18. II 1907.
588. *Linker* Hedwig, rođ. 3. VII 1917.
589. *Lion* Margarete, rođ. 15. XII 1909.
590. *Litwitz* Liese, rođ. 13. III 1893.
591. *Löb* Max, rođ. 26. III 1922.
592. *Löbl* Lucie, rođ. 16. VI 1880.
593. *Löbl* Agnes Rachel, rođ. 10. VI 1916.
594. *Löffler* Emil, rođ. 25. VI 1896.
595. *Laserstein* Gertrude, rođ. 4. XI 1924.
596. *Löwi* Šandor, rođ. 14. IV 1914.
597. *Löwy* Sigmund Moritz, rođ. 12. IX 1885.
598. *Löwy* Lilli, rođ. 3. V 1920.
599. *Löwy* Hermann, rođ. 26. I 1918.
600. *Löwy* Irma, rođ. 18. VII 1914.
601. *Löwy* Gustav, rođ. 31. III 1921.
602. *Lustig* Grete, rođ. 17. III 1917.
603. *Lustig* Max, rođ. 10. III 1908.
604. *Mader* Beile Malke, zvana Berta Mader, rođ. Nazissenfeld, rođ. 7. X 1891.
605. *Mayer* Kata, rođ. 27. VIII 1919.
606. *Mayer* Siegbert, rođ. 27. VIII 1919.
607. *Mayer* Benno, rođ. 5. IV 1885.
608. *Mayer* Aron, rođ. 28. XI 1892.
609. *Mayer* Anna, rođ. 18. XI 1895.
610. *Makowsky* Heil, rođ. 10. VII 1907.
611. *Mamber* Otilie, rođ. 19. X 1910.
612. *Mandl* Emmerich, rođ. 22. X 1880.
613. *Mandl* Elsa, rođ. 18. IV 1891.
614. *Mandl* Rosa, rođ. 14. I 1916.
615. *Mandl* Maria, rođ. 2. IV 1888.
616. *Mandl* Ernst, rođ. 5. II 1920.
617. *Mandl* Leib-Ignatz, rođ. 27. VII 1916.
618. *Mandel* Leib, rođ. 4. X 1889.
619. *Mandel* Theodor, rođ. 6. XII 1912.
620. *Manswirth* Friedrich, rođ. 26. I 1918.
621. *Mantler* Kurt, rođ. 18. IV 1909.
622. *Mantler* Grete, rođ. 21. I 1911.
623. *Marchfeld* Walter, rođ. 18. II 1917.
624. *Marbahn* Karl, rođ. 22. IX 1897.
625. *Margulis* Felicia, rođ. 7. II 1890.
626. *Margulis* Moses, rođ. 15. IV 1890.
627. *Markbreiter* Ignatz, rođ. 30. IV 1911.
628. *Markstein* Ernst, rođ. 4. IX 1895.
629. *Markus* Ida, rođ. 2. III 1889.
630. *Markus* Kurt, rođ. 13. X 1921.
631. *Markus* Frieda, rođ. 1. VII 1898.
632. *Medina* Buchora, 71 god., domaćica iz Šapca
633. *Medina* Binja, 73 god., trgovac iz Šapca
634. *Medina* Salomon, rentijer, 50. god., iz Šapca
635. *Medina* Rebeka, 42 god., domaćica iz Šapca
636. *Medina* Benno, 20 god., činovnik iz Šapca
637. *Medina* Ignatz, 17 god., stolarski pomoćnik iz Šapca
638. *Melamed* Samuilo, obučar, 60 god., iz Šapca
639. *Melamed* Jakob, 54 god., trgovac iz Šapca
640. *Melamed* Lika, 35 god., domaćica iz Šapca
641. *Melamed* Nissim, 25 god., trgovački pomoćnik iz Šapca
642. *Melamed* Isak, 22 god., krojač iz Šapca
643. *Melamed* Sultana, 17 god., domaćica iz Šapca
644. *Melamed* Samuel, trgovački nameštenik, 15 god., iz Šapca
645. *Melamed* Silva, dete, 12 god., iz Šapca
646. *Melamed* Jeanina, dete, 10 god., iz Šapca

647. *Melamed Nissim*, dete, 5 god., iz Šapca
648. *Melser Susanne*, rođ. 3. VIII 1920.
649. *Mendelsohn Genter*, rođ. 4. IV 1913.
650. *Mendelsohn Lilli*, rođ. 6. I 1930.
651. *Mezies Klara*, rođ. 27. IV 1910.
652. *Milcinsky Harli*, rođ. 20. VII 1905.
653. *Milcinsky Pauline*, rođ. 9. IV 1918.
654. *Mittelman Samuel*, rođ. 16. V 1892.
655. *Mittelman Regina*, rođ. 17. X 1875.
656. *Moorberger Rudolf*, rođ. 5. IX 1888.
657. *Möller Josef Hirsch*, rođ. 26. XII 1894.
658. *Moreno Moritz*, 39 god., trgovac iz Šapca
659. *Morgenstern Ester*, rođ. 9. VIII 1892.
660. *Morgenstern Fritz*, rođ. 13. XI 1910.
661. *Morgenstern Netti Sara*, rođ. 27. III 1921.
662. *Mondschein Renée*, rođ. 21. V 1912.
663. *Müler Berthold*, rođ. 2. VI 1910.
664. *Müler Henry*, rođ. 4. X 1922.
665. *Müler Sulamith*, rođ. 12. VIII 1919.
666. *Münzer Felga*, rođ. 24. IX 1896.
667. *Münzer Moses*, rođ. 16. IV 1891.
668. *Münz Anny*, rođ. 2. I 1907.
669. *Münz Adolf*, rođ. 29. VI 1911.
670. *Nachmann Samuel* (protokol)
671. *Nasimov Felix*, rođ. 14. VI 1922.
672. *Neiger Karl*, rođ. 15. VIII 1917.
673. *Német Jakob*, rođ. 12. X 1894.
674. *Német Berta*, rođ. 25. V 1900.
675. *Neuberger Ignatz*, rođ. 24. X 1907.
676. *Neufeld Lilli*, rođ. 9. V 1905.
677. *Neuhauser Leopold*, rođ. 1. V 1909.
678. *Neumann Bernhard*, rođ. 9. III 1906.
679. *Neumann Richard*, rođ. 16. VI 1921.
680. *Neumann Rudolf*, rođ. 11. II 1911.
681. *Neumann dr Hudja*, rođ. 7. VI 1893.
682. *Neumann dr Paul*, rođ. 23. XI 1876.
683. *Neumann Julius*, rođ. 8. II 1886.
684. *Neumann Katherine*, rođ. 2. VI 1885.
685. *Neumann Gertrude*, rođ. 19. XII 1884.
686. *Nowak Slegfried*, rođ. 12. V 1921.
687. *Ochshorn Glsa*, rođ. 6. VII 1913.
688. *Ohrenstein Leopold*, rođ. 27. IX 1922.
689. *Pachtmann Haja*, rođ. 23. IX 1886.
690. *Pachtmann Marcel*, rođ. 11. IX 1913.
691. *Pais Mosek*, rođ. 14. V 1886.
692. *Pais Erna*, rođ. 21. VIII 1923.
693. *Pais Itta*, rođ. 31. VIII 1896.
694. *Papo Danko*, 39 god, zubni tehničar iz Šapca
695. *Paschkes Rosita*, rođ. 1. IV 1919.
696. *Paschkes Walter*, rođ. 16. I 1914.
697. *Paul Serel Basia*, rođ. 10. IV 1889.
698. *Paul Isidor Jakob*, rođ. 26. III 1897.
699. *Penner Gittel*, rođ. 2. X 1892.
700. *Penner Simon*, rođ. 26. IV 1890.
701. *Perlmann Moritz*, rođ. 4. I 1908.
702. *Petschenik Abraham Hirsch*, rođ. 11. VIII 1892.
703. *Peffe Heinrich*, rođ. 30. I 1908.
704. *Pfeffer Siegfried*, rođ. 16. IV 1909, iz Nemačke
705. *Pfeffer Anna*, rođ. 15. I 1907.
706. *Picker Rachel*, rođ. 2. IX 1913.
707. *Pinkaschević Theodor*, rođ. 28. XI 1921.
708. *Pinkus Kurt*, rođ. 26. I 1912.
709. *Platschek Siegfried*, rođ. 28. XI 1921.
710. *Plaut Herman*, rođ. 5. XII 1909.
711. *Politscher Eugen*, rođ. 21. III 1921.
712. *Pollak Heinrich*, rođ. 17. V 1909.
713. *Pollak Aranka*, rođ. 20. X 1888.
714. *Pollak Julius*, rođ. 24. XII 1882.
715. *Polonsky Susa*, rođ. 12. XII 1910.
716. *Polonsky Gerhard*, rođ. 9. V 1905.
717. *Pomerant Eli*, rođ. 26. VIII 1893.
718. *Pomeran Max*, rođ. 26. VIII 1893.
719. *Pompan Jakob*, rođ. 2. V 1884.
720. *Pompan Regina*, rođ. 25. IX 1891.
721. *Pragan Rudolf*, rođ. 30. III 1920.
722. *Preis Gisela*, rođ. 15. XI 1919.
723. *Preis Otto*, rođ. 15. XI 1919.
724. *Preis Friedel*, rođ. 1. I 1923.
725. *Preis Walter*, rođ. 14. IV 1920.
726. *Preminger Hudia*, rođ. 14. III 1906.
727. *Preminger Emil*, rođ. 19. XI 1899.
728. *Preminger Mela*, rođ. 13. II 1890.
729. *Preminger Heinrich*, rođ. 10. III 1885.
730. *Prucker Friedel*, rođ. 14. X 1920.
731. *Pulgram Hermann*, rođ. 11. XII 1908.
732. *Puretz Sarah*, rođ. Schönhals Lea, 1. IV 1893.
733. *Rat Elsa*, rođ. 25. IX 1920.
734. *Rechnitzer Hedwig*, rođ. 15. X 1900.
735. *Rechnitzer Jakob*, rođ. 3. X 1908.
736. *Rehberger Richard*, rođ. 9. XI 1908.
737. *Reinhold Hermina*, rođ. 20. XII 1920
738. *Reiniger Martha*, rođ. 19. IV 1928.
739. *Reis Lilli*, rođ. 12. VIII 1915.
740. *Reis Friedrich*, rođ. 11. VII 1914.
741. *Reis Simche*, rođ. 19. X 1909.
742. *Reiser Molo*, rođ. 15. X 1896.
743. *Reiser Lemel*, rođ. 19. II 1892.

744. *Reismann* Elsa, rođ. 4. VI 1914.
 745. *Reismann* Julian, rođ. 7. III 1909.
 746. *Renhold* Adolf, rođ. 20. XII 1916.
 747. *Repstein* Nita, rođ. 20. XII 1915.
 748. *Rewelsky* Hermann, rođ. 22. VI 1910.
 749. *Richter* Hans, rođ. 30. VI 1920.
 750. *Riegler* Elsa, rođ. 23. V 1900.
 751. *Riegler* Leopold, rođ. 21. IV 1895.
 752. *Riegler* Julia, rođ. 3. XI 1885.
 753. *Riegler* Julius, rođ. 28. XII 1880.
 754. *Riese* Karl, rođ. 23. VI 1922.
 755. *Rosenbaum* Kurt, rođ. 22. IX 1922.
 756. *Rosenbaum* Ludwig, rođ. 14. V 1910.
 757. *Rosenberg* Paula, rođ. 26. X 1908.
 758. *Rosenberg* Rudolf (Rudolf-Viktor), rođ. 7. IX 1921.
 759. *Rosenberg* Herbert, rođ. 2. VI 1922.
 760. *Rosenberg* Irma, rođ. 17. XI 1910.
 761. *Rosenberg* Karl, rođ. 13. VI 1898.
 762. *Rosenblum* Moritz, rođ. 3. XI 1920.
 763. *Rosenblum* Traute, rođ. 3. I 1916.
 764. *Rosenblum* Wolf, rođ. 27. VIII 1918.
 765. *Rosenstrauch* Adelheid, rođ. 20. V 1905.
 766. *Rosenstrauch* J. Abraham, rođ. 29. III 1892.
 767. *Rotenstreich* Rachela, rođ. 29. V 1900.
 768. *Rotenstreich* Karl, rođ. 13. VI 1893, iz Kolomena (protokol)
 769. *Rosenstingl* Gyula, rođ. 12. XII 1920, iz Mađarske (Julius)
 770. *Rosenthal* Leitzer, rođ. 6. VI 1906, iz Poljske
 771. *Rosenthal* Günther, rođ. 31. V 1920.
 772. *Rosenthal* Karl, rođ. 10. VI 1913, iz Nemačke
 773. *Rossmann* Rosa, rođ. 28. V 1895.
 774. *Rossmann* Josef, rođ. 28. IV 1889.
 775. *Rosner* Edita, rođ. 1. II 1909.
 776. *Rosner* Căcilie, rođ. 19. XII 1909.
 777. *Rosner* Friedrich, rođ. 15. IV 1870, Beč
 778. *Rosner* Else, rođ. 9. IV 1932.
 779. *Rosner* Walter, rođ. 17. I 1912.
 780. *Rotberg* Eva, rođ. 15. VIII 1921.
 781. *Roth* Giser Elisa, rođ. 6. II 1921.
 782. *Roth* Giser Lothar, rođ. 4. XI 1912.
 783. *Roth* Margit (Margarete), rođ. 26. IV 1909.
 784. *Roth* Aleksander, rođ. 30. VII 1904.
 785. *Rothstein* Feiga, rođ. 19. VIII 1911.
 786. *Rothstein* Asig, rođ. 10. II 1913.
 787. *Rotter* Ernestine, rođ. 27. III 1902.
 788. *Rottmann* Sara, rođ. 5. II 1898.
 789. *Rottmann* Jakob, rođ. 22. IV 1898.
 790. *Ruchhalter* Amalie, rođ. 14. I 1922.
 791. *Rubensohn* Werner, rođ. 25. IV 1921.
 792. *Rübner* Alfred, rođ. 16. VII 1906, iz Nemačke
 793. *Ruff* Artur, rođ. 16. VII 1906.
 794. *Russa* Avram, 17 god., učenik iz Šapca
 795. *Russa* David, 25 god., službenik iz Šapca
 796. *Russo* Jeanne, 53 god. domaćica iz Šapca
 797. *Russo* dr Haim, 65 godina, lekar iz Šapca
 798. *Sachs* Adam-Adolf, rođ. 9. IX 1921.
 799. *Salomon* Ella, rođ. 14. X 1921.
 800. *Salomon* Hermann, rođ. 24. XI 1888.
 801. *Salomon* Laura, rođ. 27. VI 1897.
 802. *Salomon* Judith, rođ. 22. IX 1922.
 803. *Salter* Sofia-Gisela, rođ. 25. IV 1897.
 804. *Salter* Erwin, rođ. 6. IV 1892.
 805. *Samori* Eduard, rođ. 1. I 1893.
 806. *Samuelli* Nacman, rođ. 16. V 1892.
 807. *Samuelli* Regine, rođ. 15. I 1893.
 808. *Saphier* Erwin-Robert, rođ. 21. VII 1921.
 809. *Saphierstein* Arthur, rođ. 31. I 1921.
 810. *Säufer* Amjaram-Naftali, rođ. 26. IX 1892.
 811. *Säufer* Hanna, rođ. 24. VIII 1892.
 812. *Sechter* Emil, rođ. 31. III 1903.
 813. *Seefeld* Irma, rođ. 15. I 1914.
 814. *Seelinger* Siegbert, rođ. 10. I 1914.
 815. *Seelinger* Lotte, rođ. 10. XI 1914.
 816. *Seidler* Lewek, rođ. 9. V 1888.
 817. *Seidler* Sabine, rođ. 15. I 1898.
 818. *Seidner* Hermine, rođ. 1. V 1892.
 819. *Seidner* Stella, rođ. 28. III 1922.
 820. *Seif* Abraham, rođ. 5. II 1897.
 821. *Seif* Frieda, rođ. 23. XII 1897.
 822. *Seinblüth* Josef-Mosko, rođ. 1. II 1882.
 823. *Seinblüth* Felga, rođ. 5. VII 1887.
 824. *Seinmann* Josef, rođ. 25. VI 1909.
 825. *Seinmann* Xenia, rođ. 11. X 1912.
 826. *Seisse* Wolf, rođ. 13. XII 1904.
 827. *Seiwach* Regine, rođ. 1. V 1921.
 828. *Siegel* Berisch, rođ. 24. IV 1909.
 829. *Silber* Haja, rođ. 27. VIII 1897.
 830. *Silbermann* Emil, rođ. 12. VII 1909.
 831. *Silbermann* Josefina, rođ. 8. IV 1912.
 832. *Simonović* Rakila, 12 god., udovica iz Šapca
 833. *Singer* Abraham-Haim, rođ. 2. II 1882.
 834. *Singer* Salim, rođ. 12. I 1891.
 835. *Singer* Karl, rođ. 1. IV 1917.
 836. *Sklarek* Georg, rođ. 3. IV 1890.

837. *Sklarek* Else, rođ. 20. XII 1892.
 838. *Smejansky* Ester, rođ. 4. IV 1885.
 839. *Sonntag* Hertha, rođ. 18. II 1922.
 840. *Spiegel* Johann, rođ. 11. VII 1921.
 841. *Spiegel* Max, rođ. 22. XII 1918.
 842. *Spiegel* Ernest, rođ. 2. III 1908.
 843. *Spiegel* Elsa, rođ. 7. XII 1922.
 844. *Spiegler* Erich, rođ. 31. III 1911.
 845. *Spiegler* Alice, rođ. 11. IX 1902.
 846. *Spielberger* Albert, rođ. 21. VII 1916.
 847. *Spielberger* Paul, rođ. 10. V 1920.
 848. *Spitz* Käthe, rođ. 19. V 1920.
 849. *Spitz* Kurt, rođ. 2. IV 1915.
 850. *Spitz* Elisabet, rođ. 11. IX 1902.
 851. *Spitz* Emanuel, rođ. 20. I 1894.
 852. *Spitzer* Alice, rođ. 20. X 1910.
 853. *Spitzer* Ernest, rođ. 4. V 1897.
 854. *Spitzer* Jana, rođ. 29. IX 1915.
 855. *Spitzer* Otto, rođ. 12. I 1906.
 856. *Spira* Moses, rođ. 19. IV 1913, iz Poljske
 857. *Springer* Käthe, rođ. 29. XII 1918.
 858. *Sprung* Gusta, rođ. 4. II 1893.
 859. *Sulfer* Rudolf, rođ. 6. IX 1906.
 860. *Sulke* Max-Herman, rođ. 25. V 1921.
 861. *Süssmann* Karl, rođ. 5. VI 1891.
 862. *Süssmann* Therese, rođ. 19. VII 1891.
 863. *Süssmann* Max, rođ. 13. XI 1921.
 864. *Sprung* Mandel, rođ. 20. IV 1893.
 865. *Swintalsky* Haim, rođ. 22. VIII 1899.
 866. *Szabo* Viktor, rođ. 30. IX 1894.
 867. *Schächter* Rifka, rođ. 23. VII 1878.
 868. *Schächter* Josef, rođ. 27. VII 1908.
 869. *Schächter* Anna, rođ. 15. X 1909.
 870. *Schaner* Franziska, rođ. 19. I 1902.
 871. *Schapira* Ignatz, rođ. 13. XI 1902.
 872. *Schapira* Minna, rođ. 4. VII 1894.
 873. *Schatzker* Jetta, rođ. 1. IV 1900.
 874. *Schein* Isak Levi, rođ. 21. VII 1891.
 875. *Schein* Herner Rifka, rođ. 10. X 1893.
 876. *Schenk* dr Nathan-Aron, rođ. 2. I 1913.
 877. *Schenk* Anna, rođ. 13. XI 1912.
 878. *Scherf* Salomon, rođ. 27. VII 1898.
 879. *Scherf* Gusta, rođ. 14. III 1898.
 880. *Schimper* Scharl Stella, rođ. 29. IX 1910.
 881. *Schindler* Walter, rođ. 6. IX 1911.
 882. *Schleifer* Erwin, rođ. 5. X 1911.
 883. *Schlesinger* Elka, rođ. 19. VII 1891.
 884. *Schlimper* Robert, rođ. 17. XII 1916.
 885. *Schmetterling* Karl, rođ. 20. I 1898.
 886. *Schmetterling* Malka, rođ. 19. VII 1891.
 887. *Schmittmayer* Kela, rođ. 23. VI 1921.
 888. *Schmitz* Ernst, rođ. 17. I 1919.
 889. *Schneider* Robert, rođ. 22. XII 1918.
 890. *Schneider* Albert, rođ. 14. IX 1914.
 891. *Schneider* Haim Pinkas, rođ. 17. VI 1904.
 892. *Schober* Ernst, rođ. 9. IX 1914.
 893. *Schober* Gisela, rođ. 30. V 1914.
 894. *Schober* Josef, rođ. 11. X 1912.
 895. *Schönfeld* Stella, rođ. 24. VIII 1897.
 896. *Schaner* Theodor, rođ. 22. VIII 1897.
 897. *Schram* Simon, rođ. 19. VIII 1897.
 898. *Schram* Josefina, rođ. 22. I 1900.
 899. *Schreiber* Leib, rođ. 20. VII 1891.
 900. *Schreiber* Max, rođ. 25. VI 1922.
 901. *Schröter* Anna, rođ. 18. VIII 1902.
 902. *Schröter* Leo, rođ. 11. X 1908.
 903. *Schulemann* Walter, rođ. 28. XII 1909.
 904. *Schwachter* Ignatz, rođ. 2. VI 1907.
 905. *Schwadron* Moses, rođ. 10. XI 1888.
 906. *Schwadron* Oskar, rođ. 24. X 1917.
 907. *Schwalbe* Inge, rođ. 21. I 1919.
 908. *Schwamm* Otto, rođ. 29. XI 1908.
 909. *Schwamm* Klara, rođ. 4. IV 1911.
 910. *Schwarzblattel* Otto, rođ. 13. III 1905.
 911. *Schwarzblattel* Jannet (Jenny, rođ. Dickmann), 18. VI 1914.
 912. *Schwarz* Egon-Eugen, rođ. 11. IX 1894.
 913. *Schwarz* Paula, rođ. 1. IV 1897.
 914. *Schwarz* Gustav, rođ. 5. II 1909.
 915. *Schwarz* Marcel, rođ. 31. X 1921.
 916. *Schwarz* Stefanie, rođ. 26. XII 1887.
 917. *Schwatzer* Kurt, rođ. 30. XII 1887.
 918. *Schweber* Sara, rođ. 9. VIII 1885.
 919. *Schweber* Markus, rođ. 13. VIII 1886.
 920. *Schwerger* Malvine, rođ. 18. IX 1922.
 921. *Stegl* Fritz, rođ. 7. XII 1905.
 922. *Stereifler* Jonas-Jakob, rođ. 4. X 1888.
 923. *Stein* Leo, rođ. 30. I 1894.
 924. *Stein* Alice, rođ. 3. XI 1898. Zasavica
 925. *Stein* Berich Leo, rođ. 17. VII 1913.
 926. *Stein* Moritz-Martin, rođ. 23. IV 1907.
 927. *Stein* Kurt, rođ. 2. XI 1919.
 928. *Steinberg* Leo, rođ. 26. VIII 1918.
 929. *Steiner* Paul, rođ. 10. II 1921.
 930. *Steiner* Edith, rođ. 20. XII 1892.
 931. *Steiner* Otto, rođ. 22. IV 1909.
 932. *Steiner* Franz, rođ. 22. VI 1897.
 933. *Steiner* Artur, rođ. 22. IX 1904.
 934. *Steiner* Hermann, rođ. 19. IV 1920.
 935. *Steiner* Julia, rođ. 25. XII 1921.

936. *Steiner* Hans, rođ. 1. IX 1920.
 937. *Stelper* Kurt, rođ. 11. X 1913.
 938. *Stern* Josef, rođ. 15. VII 1893, Beč
 939. *Stern* Emil, rođ. 28. VIII 1903.
 940. *Stern* Else, rođ. 19. III 1899.
 941. *Stern* Mathias, rođ. 1. IV 1915.
 942. *Stern* Rudolf, rođ. 20. VI 1908.
 943. *Stern* Aladar, rođ. 27. VIII 1906.
 944. *Sternberg* Bassia, rođ. 17. XI 1889.
 945. *Sternberg* Fabian, rođ. 5. V 1889.
 946. *Stolz* Haim, rođ. 22. V 1900.
 947. *Strauber* dr Solomon, rođ. 23. II 1912.
 948. *Strauber* Franziska, rođ. 9. X 1914.
 949. *Strassmann* Wolf-Leib, rođ. 5. III 1898.
 950. *Strassmann* Isak, rođ. 23. X 1908.
 951. *Streifler* Lotta, rođ. 23. X 1908.
 952. *Stübel* Herbert, rođ. 18. VIII 1921.
 953. *Talert* Egon, rođ. 4. VI 1910.
 954. *Tannenbaum* Herman, rođ. 12. VIII 1922.
 955. *Tannenbaum* Ernst, rođ. 2. XI 1919.
 956. *Tannenbaum* Robert, rođ. 4. X 1909.
 957. *Tauber* Salomon, rođ. 25. V 1911.
 958. *Tauber* Josef, rođ. 26. IX 1913.
 959. *Taubenschlag* Werner, rođ. 26. III 1921.
 960. *Trebitsch* Herta, rođ. 6. I 1921.
 961. *Tuchfeld* Herbert, rođ. 19. VII 1923.
 962. *Tutter* Heinrich, rođ. 27. II 1920.
 963. *Tutter* Jetti, rođ. 20. X 1920.
 964. *Ullmann* Kurt, rođ. 17. XI 1921.
 965. *Urban* Eduard, rođ. 7. III 1912.
 966. *Urban* Ella, rođ. 14. XI 1912.
 967. *Verständig* Moses, rođ. 12. VI 1901.
 968. *Verständig* Malka, rođ. 20. VIII 1904.
 969. *Waldmann* Malvina, rođ. 19. I 1901.
 970. *Waldmann* Ernst, rođ. 21. VII 1878.
 971. *Walltuch* Fritz, rođ. 7. X 1917.
 972. *Wassermann* Rifka, rođ. 15. X 1897.
 973. *Wassermann* Simche, rođ. 20. I 1897.
 974. *Wassermann* Friedel, rođ. 20. XII 1901.
 975. *Weigel* Walter, rođ. 27. II 1907.
 976. *Weinberger* Emanuel, rođ. 15. I 1880.
 977. *Weinberger* Martha, rođ. 2. III 1896.
 978. *Weitraub* Sara, rođ. 10. XI 1909.
 979. *Weitraub* Moses, rođ. 10. I 1899.
 980. *Weinstein* Sabina, rođ. 6. VII 1894.
 981. *Weinstein* Sandor, rođ. 7. VI 1921.
 982. *Weingarten* Betty, rođ. 23. VI 1921.
 983. *Weinstock* Haja Ides, rođ. 10. V 1895.
 984. *Weiss* Eva, rođ. 10. XI 1925.
 985. *Weiss* Ruth, rođ. 25. VIII 1924.
 986. *Weiss* Lisabeth, rođ. 29. I 1922.
 987. *Weiss* Alexander, rođ. 9. XII 1921.
 988. *Weiss* Franz, rođ. 19. IV 1920.
 989. *Weiss* Fritz, rođ. 14. VII 1916.
 990. *Weiss* Gerold, rođ. 6. III 1915.
 991. *Weiss* Karoline, rođ. 14. X 1910.
 992. *Weiss* Adelberg, rođ. 6. IV 1902.
 993. *Weiss* Ester, rođ. 28. XI 1909.
 994. *Weiss* Frieda, rođ. 6. VIII 1914.
 995. *Weiss* Rudolf, rođ. 15. IX 1901.
 996. *Weiser* Helene, rođ. 27. IV 1907.
 997. *Weiser* Georg, rođ. 2. VI 1902.
 998. *Weissberg* Mordko, rođ. 21. IX 1898.
 999. *Weissberg* Bulin, rođ. 23. IX 1905.
 1000. *Weissberg* Siegfried, rođ. 1. VI 1921.
 1001. *Weitz* Angela, rođ. 6. II 1883.
 1002. *Weitz* dr Ignatz, rođ. 24. VI 1889.
 1003. *Wellwahr* Elwire, rođ. 4. IX 1914.
 1004. *Wellwahr* Emil, rođ. 7. III 1915.
 1005. *Wellisch* Melanie, rođ. 3. I 1907.
 1006. *Wellisch* Ernst, rođ. 10. V 1908.
 1007. *Wenig* Hansi, rođ. 19. VII 1900.
 1008. *Wettendorfer* Bernat, 70 god., penzioner iz Šapca
 1009. *Wettendorfer* Alexander, 35 god., iz Šapca
 1010. *Wettendorfer* Franz, 32 god., iz Šapca
 1011. *Werthim* Alfred, rođ. 11. VI 1920.
 1012. *Werdheim* Karl, rođ. 31. X 1921.
 1013. *Wesel* Felga, rođ. 19. IV 1918.
 1014. *Wesel* Paul, rođ. 12. VII 1912.
 1015. *Wickelholz* Ella, rođ. 5. XI 1916.
 1016. *Widder* Eugen, rođ. 30. IX 1911, iz Slovačke
 1017. *Wieselberg* Minna, rođ. 3. IV 1920.
 1018. *Wieselberg* Artur, rođ. 10. V 1916.
 1019. *Wieselmann* Max, rođ. 4. IX 1922.
 1020. *Wiesner* Amalie, rođ. 6. I 1892.
 1021. *Wiesner* Daniel, inženjer, rođ. 7. VIII 1881.
 1022. *Wisternitz* Hans, rođ. 7. III 1921.
 1023. *Widowsky* Mordko, rođ. 13. IV 1918
 1024. *Willner* Wilhelmine, rođ. 31. III 1899.
 1025. *Wimmer* Gottlieb, rođ. 12. VIII 1896.
 1026. *Wimmer* Rachel, rođ. 8. III 1900.
 1027. *Wimmer* Haim, rođ. 19. II 1910.
 1028. *Winkler* Alexander, rođ. 24. IX 1918.
 1029. *Witsches* Sofie, rođ. 6. XII 1889.
 1030. *Witsches* Salomon, rođ. 8. XI 1895.
 1031. *Wiesinger* Ernst, rođ. 17. IX 1917.

1032. *Wohl* Karl-Heinz, rođ. 4. VI 1922.
1033. *Wolfsohn* Ester-Emma, rođ. 20. IX 1880.
1034. *Wollisch* dr Friedrich, rođ. 16. I 1903.
1035. *Wollmann* Juliette, rođ. 7. VII 1895.
1036. *Wünschbancher* Erich, rođ. 16. VI 1922.

1037. *Zámory* Manfred, rođ. 19. VIII 1924.
1038. *Zimmermann* Lydia, rođ. 6. IV 1888.
1039. *Zimmermann* Samuel, rođ. 19. III 1881.
1040. *Zewitzger Robert* (protokol)
1041. *Zuckerberg* Zitttel, rođ. 21. III 1880.
1042. *Zuckerberg* Anna, rođ. 10. XII 1908.
1043. *Zwicker* Berta, rođ. 1897, Zasavica (protokol)

1044. *Zwicker* Josefina, rođ. 21. XI 1893.
1045. *Zwicker* Suzanne, rođ. 10. IV 1925.
1046. *Zwicker* Siegfried, rođ. 1. V 1885.
1047. *Zwicker* Robert, rođ. 29. VI 1909.
1048. *Zwicker* Ilona, rođ. 23. VII 1909.
1050. *Zwicker* Julius, rođ. 1898, iz Beča
1051. *Zwicker* Franz, rođ. 19. VIII 1919.
1052. *Zwiebel* Sofie, rođ. 5. V 1901.
1053. *Zwiebel* Süsskind, rođ. 15. VIII 1900.
1054. *Zwirn* Egon, rođ. 7. I 1919.
1055. *Zeigfinger* Benjamin, rođ. 16. V 1900.
1056. *Zenner* Rosa, rođ. 26. IV 1890, iz Beča
1057. *Zenner* Chaim, rođ. 28. VI 1887, iz Beča

Beograd, 24. XII 1945.

Summary

Mara JOVANOVIĆ

"WIR PACKEN, WIR AUSPACKEN . . ."

The tragic fate of Jews-refugees in Šabac 1941.

A group of 1,300 Jewish emigrees has reached the City of Šabac in September, 1940. They were actually emigrees from Austria, Germany and Czechoslovakia trying to reach Palestine by making use of the Danube waterway. In October 1939 the transport was stopped at Kladovo as some difficulties had to be bridged in finding a ship which would take them to Palestine. Moreover, the Bulgarian authorities were unwilling to grant transit visas. The group had, therefore, to spend the winter months in Kladovo onboard the ships. However, when these ships had to leave Kladovo to resume their normal commercial operation the group was given shelter on barges. Sometime in the Summer these barges were towed upstream as far as Šabac.

In Šabac the emigrees were housed in an old mill and a warehouse which were somehow made usable for the purpose.

Until the arrival of Germans the emigrees could move freely in the city. Some of them, as physicians and carpenters, for instance, were given a chance to work. Some others, quite a few of them, made themselves useful by their active participation in social and cultural life. In the Officers's Club which had its catering premises in the "Paris" Hotel, the boys and girls belonging to the group of emigrees entertained the citizens of Šabac by giving a show. One of the songs of the show was titled "Wir packen, wir auspacken . . ."

At the end of June all these Jewish emigrees, numbering 1,107 were transported by the Germans to the camp near the River Sava. On August 2, 1941 the Šabac Jews, numbering 63, were also taken to this camp. This was the time when tragedies followed tragedies affecting both the Jews and all the other citizens of Šabac.

The first what the Germans have done was to kill individuals indiscriminately and to force the Jews afterwards to collect the corps and to hang the already dead bodies on the street poles.

On September 24, the Germans made 5,000 citizens of Šabac and 1,100 Jews to run as far as Klenka where they all were left without any food for two days and two nights. On September 26, the victims were forced to run another 23 kilometers, as far the township of Jarak. Those who fell during this run were simply

killed. On September 30, the group was taken back to Šabac to be put in concentration camp again.

On October 12th and 13th all the Jewish emigrees, as well as all the Šabac Jews and the Gipsies were taken to Zasavica to be executed, as one eyewitness stated, with no one left alive.

Only the women and children remained in the Šabac camp after these executions. On January 26, 1942, which was one of the coldest winter days, the Germans forced these women and children to walk as far as Klenk wherefrom transported them to Ruma by train. From Ruma to Zemun they had to walk again leaving behind on the roadside all those who could not stand the cold and got frozen. Those who reached the Sajmište camp were put to death there and so by May 1942 no one of them was any more alive.

